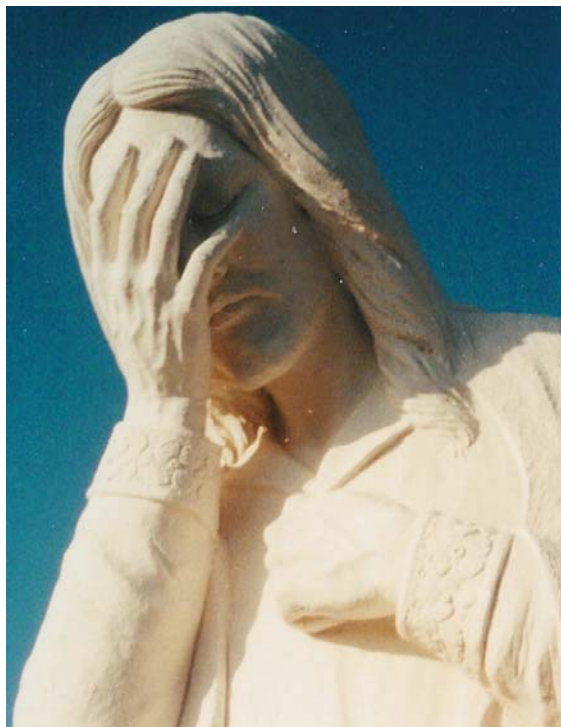

EXTREME VILLAGE MAKEOVER

En studie om religionsskiftets betydelse för byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge.

Erik Andersson
Lunds Universitet
Institutionen för arkeologi och antikens
kultur och samhällsliv
ARK404:4 Vt. 2006
CD-Uppsats
Handledare: Mats Roslund

Abstract

This essay revolves around the Christianisation of the Danish kingdom during the middle ages. Issues like; the length of the Christianisation process and the influence it had on the villages' structural appearance in the Danish kingdom. A special case study of the villages Kyrkheddinge and Fjälkinge, Scania, is an essential part of the essay. Through written material and excavation reports from the both villages the study enlightens the structural appearance of the village and the hierarchy of the farms in the village. To add more aspects to the study, the essay delves into burial rituals and pottery in Scania during the time of the Christianisation process.

The results presented in the paper are that the several events during the course of history have affected the reasons why the Christian mission reached the Danish kingdom and why it established. The Christianisation process played its part in the history of the Danish kingdom during the years circa 800-1200. Most of the new traditions that are introduced into the social structures take time to be accepted, this is calculated that it takes about three or four generations before it is a fully accepted new tradition. That means that the villages of the case study were most likely Christianised far before the year 1200, but even so the year marks the end of the process. When a church was established in the village it will change the entire hierarchy and the appearance of the village. That means that together with the lord's farmstead, the church became the central hub of the village.

Förord

Uppsatsens namn spelar lite på den folkliga hysteri kring alla make over program som visas på tv. Namnet är även valt för att spegla populärkulturen i dag både skämtsamt men titeln har även en innebörd.

Jag vill tacka de personer som hjälpt och stöttat mig under den tid som jag arbetat med denna uppsats. Först vill jag tacka Katalin Schmidt-Sabo som är verksam vid UV-syd i Lund och vars arbete har varit en inspiration till uppsatsen. Jag vill även tacka Lina, som hjälpte mig och min dåliga stavning. Slutligen vill jag rikta ett särskilt tack till Anja, utan ditt stöd och vars uppmuntran så hade jag antagligen inte orkat med att skriva uppsatsen. Tack än en gång

Innehållsförteckning

1. Inledning och presentation av ämne	5
1.1. Syfte och frågeställning	5
1.2. Avgränsningar och definitioner	6
1.3. Teori och metod	6
1.4. Forskningshistorik	7
2. Materialbeskrivning	8
2.1. Väsentlig litteratur	9
2.2. Arkeologiskt källmaterial	10
2.2.1. Fynd från undersökningarna i Kyrkheddinge och Fjälkinge	10
2.2.2. Gravfynd i Skåne	10
2.3. Runstenar	11
3. Religionsskiftets materiella bakgrund	11
3.1. Gravfynd och runstenar före och efter religionsskiftet	11
3.2. Religionsskiftets tidsperiod och det danska rikets utveckling	14
3.3. Bjäresjö. En kyrkby under vikingatid och tidig medeltid	19
4. Skåne före religionsskiftet, en fallstudie av två byar	20
4.1. Kyrkheddinge	22
4.2. Fjälkinge	23
5. Skåne efter religionsskiftet, en fallstudie av två byar	26
5.1. Kyrkheddinge	26
5.2. Fjälkinge	27
6. Analys	29
7. Slutdiskussion	35
8. Slutledning och sammanfattning	40
9. Litteratur och källförteckning	42
9.1. Litteraturlista	42
9.2. Bildkällor	44

1. Inledning och presentation av ämne

Hur påverkar religionsskiftet byarnas strukturella utseende? Det är en av de frågor som jag hoppas kunna besvara i denna uppsats. Detta är en fråga som har fascinerat mig sedan jag läste Mats Anglerts avhandling *Kyrkor och Herravälde* (1995). Jag har alltid varit intresserad av kristendomens inverkan på en samhällslig nivå och Anglerts avhandling gav mig inspirationen till att göra en studie inom ett liknande ämne.

Målsättningen med uppsatsen är att få en inblick i religionsskiftets betydelse för byarnas och gårdarnas strukturella utveckling. Jag vill dessutom söka svar på vad som förändras i byns och gårdens strukturella utseende under religionsskiftet. Målet nås genom studier av olika material, bland annat genom utgrävningsrapporter och skriftliga källor. Studien kommer att inrikta sig på två byar i var sin del av Skåne, Kyrkheddinge i västra Skåne och Fjälkinge i östra Skåne.

Tidigare forskning har varit inriktad antingen på religionsskiftet eller på byarnas strukturella utveckling; det finns endast ett fåtal som gjort en närstudie och tittat på helheten, dvs. relationen mellan by, riksbildning och religionsskifte. Denna uppsats behandlar ovanstående ämne tillsammans med de övriga frågor som uppkommit under arbetets gång.

1.1. Syfte och frågeställning

Mitt syfte med denna uppsats är att belysa religionsskiftets inverkan på byns strukturella utveckling. För att uppnå syftet har jag valt att utgå från följande frågeställningar där den första frågan är primär:

1. Hur påverkar religionsskiftet byarnas och gårdarnas strukturella utseende?
2. När initieras religionsskiftesprocessen i Skåne och hur länge varar den?
3. Vad sker i religionshistorien som leder fram till kristnandet av det danska riket?

För att besvara min första fråga måste jag besvara de andra två frågorna eftersom jag inte bara kan ta en tidsperiod som jag antar är religionsskiftets och applicera på den studien. Tidsperioden kommer i sådant fall att avgöras utifrån den information och den tolkning jag gör av det tillgängliga materialet. Det är också nödvändigt att titta på kristendomens bakgrund för att bättre förstå varför religionsskiftet manifesterar sig på olika platser vid olika tidpunkter.

Jag har redan nu en hypotes om hur bebyggelsen och den sociala strukturen förändrades i de två byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge. Byggnadernas utseende och den sociala sfären i byn kommer att förändras efter religionsskiftet eftersom en ny centralpunkt kommer till i byarna, nämligen sockenkyrkan. Kyrkan, stormansgården och de centrala vägarna i byarna och städerna hade stor betydelse. Hypotesen grundar sig på information från flertalet publicerade artiklar om byn Bjäresjö, vilken kommer presenteras i kapitel tre som behandlar fallstudierna av Kyrkheddinge och Fjälkinge.

1.2. Avgränsningar och definitioner

Avgränsningarna i denna uppsats är främst av geografiskt slag. Benämningen det danska riket syftar på dagens Danmark, Skåne, Blekinge och Halland. Jag har valt att använda mig av denna benämning då det i annat fall lätt kunnat uppstå missförstånd med eftersom världskartan förändrats ett par gånger sedan medeltiden. Benämningen Danmark syftar på det geografiska område som i dag utgör landet Danmark.

Jag har valt att enbart studera kyrkbyar i uppsatsen för att lättare få resultat om religionsskiftets inverkan på byn. Jag har i uppsatsen koncentrerat mig på böcker som behandlar det danska riket. Därför är de böcker som inriktat sig på det svenska riket få.

1.3. Teori och metod

Jag har försökt besvara mina frågor utifrån det material som varit tillgängligt. Det har gjort att jag inte är direkt påverkad av någon specifik forskningstradition. Det material jag använder kommer att beskrivas i nästa kapitel.

Jag har valt att använda mig av relativt nypublicerat material som behandlar religionsskiftet eftersom forskning inom detta område ständigt uppdateras. Jag har även valt att använda mig av litteratur som behandlar riksbildningen och expansionen av det danska riket då jag finner det relevant för att få en helhetsbild av hur samhället såg ut både före och efter religionsskiftet.

Då min huvudsakliga frågeställning handlar om hur byn rent fysiskt påverkades av religionsskiftet anser jag det nödvändigt att även ta upp bybildningsprocessen. Även om denna direkt anknyter till frågeställningen är den viktig för att se skillnaden i byarnas struktur före och efter att kristendomen etablerat sig. Jag har hela tiden i mitt material och arbete utgått från funderingen kring varför och hur man väljer att bilda en by.

Den europeiska religionshistoriens inverkan på den nordiska missionen samt religionsskiftet är något som jag velat ta upp i uppsatsen, särskilt den gregorianska reformationen som formar den kristendom som slutligen etablerar sig i det danska riket.

På grund av tidsbrist har jag valt bort att studera vägar, huvudgator och torg i uppsatsen. Jag har däremot beskrivit samtligas betydelse ytligt i byn under religionsskiftet.

Jag vill i denna uppsats spegla en varierande form uppfattningar och slutsatser av olika forskare för att sedan försöka tolka dessa så objektivt som möjligt. Ett av problemen är självfallet att vi inte kan förstå hur människor på medeltiden tänkte eller tyckte om sin situation och den nya religion som kommit till dem. Vi kan idag enbart göra antaganden kring detta.

1.4. Forskningshistorik

Frågorna som jag har presenterat tidigare kan enbart besvaras genom en studie av källor inom ett flertal olika ämnen. Denna litteratur innefattar information från:

- Tidigare publicerade artiklar och böcker om Fjälkinge och Kyrkheddinge samt utgrävningsrapporter.
- Böcker som behandlar tiden runt religionsskiftet och den romerskkatolska missionens spridning i det danska riket och Sverige.
- Litteratur om det danska rikets utveckling före och under religionsskiftet i Skåne.

Den essentiella litteraturen om Kyrkheddinge är författad av Katalin Schmidt-Sabo i hennes böcker; *Kyrkheddinge bytomt* (1998), *Vem behöver en by?* (2001) och *Den medeltida byns sociala dimensioner* (2005). Den första av de tre ovannämnda böckerna behandlar samtliga faser i Kyrkheddinges historia. De övriga två behandlar tiden efter 900 e.kr. Den andra boken är en antologi där flertalet författare behandlar de frågor som uppkom efter den arkeologiska undersökningen i Kyrkheddinge 1995. Den tredje och sista av böckerna är Katalin Schmidt-Sabos egen avhandling och är en avhandling sammansatt av hennes tidigare artiklar om

Kyrkheddinge. Böckerna har nu lett till att det finns en sammanställd bebyggelsehistoria om byn Kyrkheddinge vilket är essentiellt för fallstudien.

Litteratur om Fjälkinge är mer svårtolkad eftersom den består av en utgrävningsrapport från länsmuseum i Kristianstad. Det är problematiskt eftersom Edring har placerat vikingatid tillsammans med tidig medeltid, dessutom resulterade rapporten i fler frågor än svar. Förutom utgrävningsrapporten har jag använt mig av Bertil Helgessons artikel *Fjälkinge – Centralplats i NV Skåne* tagen ur antologin ”...Grendel gick att söka det höga huset...”- *arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder* (1997). Helgessons artikel lyfter fram Fjälkinge som ett alternativ till Vä som centralplats under medeltiden, eftersom han anser att Fjälkinge passar in i modellen av hur en gängse centralplats ser ut och fungerar.

För att besvara min andra fråga om när religionsskiftet startade, hur länge det varade och när det slutade i Skåne har jag förkovrat mig i den litteratur som behandlar tiden för religionsskiftet. Mats Anglerts *Kyrkor och herravälde* (1995) har gjort honom till en väl etablerad forskare på religionsskiftet. Anglert anser, enligt boken, att Skåne bör ha varit kristnat då sockennätet var fullt etablerat i Skåne.

För att få andra synvinklar och för att lättare kunna dra slutsatser har jag valt att använda mig av ytterligare litteratur som; Dairmaid MacCulloch (*Groundwork of Christian History*, 1999), artiklar av Jörn Staecker och Johan Callmer, Fredrik Svanberg (*Death rituals in South-eastern Scandinavia*, 2003) och Claes Theliander (*Västergötlands Kristnande*, 2005). Den sistnämnda innehåller en aning kontroversiella argument om en ovanligt tidig kristen mission i Västergötland. Vidare lägger jag vikt vid runstenar och deras ikonografi för att lättare kunna redogöra för kristendomens spridning och etablering i Skåne med *Ideologi och Mentalitet* (Gräslund 2001). Dessutom har jag även använt mig av en artikel av Lars Jørgensen ur Midgårdsprojektet *Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion* (2002). Artikeln behandlar en studie om byggnadskomplexet Tissø och möjligheten att kungsgårdar tidigare fungerat som kultplats under hednisk tid i Skandinavien.

2. Materialbeskrivning

Här följer en beskrivning och presentation av materialet som kommer att användas i uppsatsen samt av hur och i vilken omfattning de nyttjas i de olika underkapitlen.

Skriftligt material är oundvikligt att använda sig av men vilken sorts litteratur har jag valt och varför?

En stor del av litteraturen har jag redan presenterat i föregående kapitel men andra artiklar som behandlar bland annat religionsskiftet är författade av Jörn Staecker och Fredrik Svanberg. Claes Thelianders bok *Västergötlands Kristnande* (2005) har jag valt för att kunna ha en komparerande källa, då den behandlar kristnandet i Västergötland.

Runstenar är ytterligare en källa som utifrån deras ikonografi som tolkats som kristna hjälper till att besvara den andra frågan. De böcker som behandlar runstenarnas betydelse är författade av Anglert och Gräslund. Litteratur av Anglert, Schmidt-Sabo och Roslund handlar om det danska rikets utveckling under tiden runt religionsskiftet.

2.1. Väsentlig litteratur

Som jag tidigare nämnt i kapitlet *Forskningshistorik* är den litteratur som behandlar Kyrkheddinge skrivna av Katalin Schmidt-Sabo och de källor som behandlar Fjälkinge är författade av Anders Edring och Bertil Helgesson. Utgrävningsrapporten av Edring anser jag inte vara särskilt välarbetad och skapar inga direkt klara bilder av området som undersöktes. Det finns få personer som fördjupat sig i Kyrkheddings historia, vilket förminskar forskningsfältet; jag hade gärna velat ha fler källor att tillgå om Kyrkheddinge.

De källor som berör religionsskiftet och sockenbildningen är: *Kyrkor och Herravälde* (Anglert 1995), *Legends and Mysteries. Mission och tidig kyrkopolitik* (Steacker 1998), *Ideologi och Mentalitet* (Gräslund 2001) och *Västergötlands Kristnande* (Theliander 2005). Thelianders nyligen publicerade avhandling har jag valt tillsammans med Gräslunds bok eftersom båda behandlar religionsskiftet i Sverige och båda har valt att studera dessa ur olika perspektiv.

För att få en bättre bild av kristendomens utveckling har jag använt mig av en källa som berör den generella kyrkohistorien i Europa. Boken *The Groundwork of Christian History* (MacCulloch 1999) är ett komplett verk över kristendomens historia.

Övriga källor som berör bybildningsprocessen och riksbildningen är artiklar och böcker av författare som tidigare har nämnts i kapitlet *Forskningshistorik*. Till dessa hör bland annat *Gäster i Huset* (Roslund 2001).

2.2 Arkeologiskt källmaterial

Det arkeologiska källmaterialet innefattar utgrävningsrapporter från undersökningar av de två byarna. Dessa är *Ett gårdskomplex från vikingatid/tidig medeltid, Fjälkinge 48:15, Skåne*. (Edring 1997) och *Kyrkheddinge bytomt* (Schmidt-Sabo 1998). Det fyndmaterial som påträffades vid undersökningarna finns redovisade i de båda utgrävningsrapporterna.

Det problem jag stött på med utgrävningsrapporten om Fjälkinge är att den sätter väldigt långa tidsperioder i samma fas vilket gör att en mer exakt tolkning försvåras. Fyndmaterialet beskrivs sporadiskt i rapporten med undantag för benmaterialet. Det skiljer sig radikalt från Helgessons artikel som beskriver det viktiga fyndmaterialet väldigt väl och hur detta kan tolkas.

2.2.1. Fynd från undersökningarna i Kyrkheddinge och Fjälkinge

Jag har tidigare påpekat att artefakterna beskrivs sporadiskt i utgrävningsrapporten om Fjälkinge. Detta är självfallet förstaeligt med tanke på den mängd artefakter som påträffades under utgrävningarna. Det hade dock varit till stor hjälp om det funnits en större mängd förklaringar och tolkningar kopplade till artefakterna. Det kan även vara så att det hittills inte har påträffats några former av artefakter av religiös natur vid utgrävningarna.

Det gör att jag kommer att presentera de olika artefakter som påträffats i Kyrkheddinge och Fjälkinge i kapitel 3. Dessa kan hjälpa till i en tolkning av förändringen i samhället samt den växande betydelsen av den nya religionen vid dess intåg i Skåne.

2.2.2. Gravfynd i Skåne

Information om olika gravar och gravfynd och deras utveckling under religionsskiftet är nödvändigt för studien och syftet. Jag har även tagit med studier utifrån olika författares perspektiv, som Ann-Sofie Gräslunds *Ideologi och Mentalitet – om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* (2001) och Fredrik Svanbergs *Death Rituals in South-eastern Scandinavia* (2003). Vidare berör Helgesson gravfältet i Fjälkinge i sin artikel.

Gravfynd som beskrivs i större delen av litteraturen förekommer antingen väldigt sparsamt eller betonas så att artefakterna inte har någon koppling till religionsskiftet. Ett exempel är Gautberts biskopsstav från 800-talet som påträffades på Helgö, vilken dock inte var ett gravfynd. Forskarna har tolkat biskopsstaven som ett stöldgods.

2.3. Runstenar

Det material som behandlar runstenarna och deras tolkning härrör främst från Ann-Sofie Gräslund och Mats Anglert. De båda författarna beskriver runstenarnas relation till maktens hierarki och makten i landskapet samt hur dessa påverkats och påverkats av religionsskiftet. Vidare beskriver de båda författarna runstenarnas betydelse i de aktuella frågorna om kristendomen och i Anglerts fall både kristendomen och den danska expansionen in i Skåne.

3. Religionsskiftets materiella bakgrund

I detta kapitel kommer jag presentera det som ligger till grund för undersökningen. Här inräknas religionsskiftets inverkan på gravfynden och deras betydelse under tidsperioden.

Jag fortsätter med en ytlig presentation av religionshistorien i Europa och en djupare presentation av religionsskiftet i det danska riket. Presentationen innehåller en beskrivning som leder fram till en definition av den tidsperiod som religionsskiftet utspelar sig och blir således svaret på min andra frågeställning.

Fallstudierna av både Kyrkheddinge och Fjälkinge kommer att presenteras utifrån det material som varit tillgänglig tillsammans med en beskrivning av byns utseende och en gård i respektive bys utveckling under tidsperioden.

3.1. Gravfynd och runstenar före och efter religionsskiftet

I detta kapitel kommer de likheter och olikheter mellan olika fynd och runstenar i avseende till deras tolkning och kontext i samband med religionsskiftet kommer att behandlas i detta kapitel.

Runstenarna antas ha haft en relation till kristendomens initiering och expansion i det danska riket och vissa runstenar restes vid det tillfälle som kristendomen slog igenom. Det finns undantag inom det danska riket och andra platser som till exempel Götaland där runstensresandet kan antas ha haft en politisk innebörd. De stenar som tolkats vara av politisk natur framkommer oftast i form av arvsdokument inristade på stenarna, medan stenar i Mälardalen, på Öland och på Bornholm uppvisar snarare har en religiös innebörd i sitt mönster, ikonografi och textinnehåll (Anglert 1995:40).

Gräslund diskuterar huruvida stenar utan kors kan vara minst lika ”kristna” som stenar med kors. Detta argument grundar hon på det faktum att det finns runstenar med böner men som inte är prydda med kors. Det finns få, hittills två, dokumenterade runstenar i Sverige av detta slag. Den ena med en bön till en hednagud och den andra prydd med vad som har

tolkats som en torshammare. Det finns även stenar där det förekommer så kallade odensmasker inristade och vissa forskare har valt att tolka dessa masker som en avbildning av Jesus (Gräslund 2001:41).

På de runstenar som restes under 1000-talets början var korsmärkning vanligt men detta avtar med tiden och korsen förekommer allt mer sällan. Det kan bero på att man har lagt vikt vid att betona kristendomens närvaro i området innan den var etablerad. Från mitten av 1000-talet blir även böner på stenarna vanligt förekommande och följer den stereotypa inristningen ”A reste stenen efter B, hans fader” (Gräslund 2001:42).

Korsmärkta runstenar i anslutning till gravfält skulle kunna tolkas som en kristen invigning av gravplatsen. Det förekommer dock inga sådana i anslutning till gravfält enligt Gräslund som studerat detta fenomen i Uppland. Det skulle emellertid också kunna vara så att en del runstenar är placerade vid tidiga kristna kultplatser.

Gräslund menar vidare att brostenar utöver runstenarna kan ses som en del i kristnandeprocessen. Dessa stenar markerar att bron har rests över någons själ eller till Guds behag. Förbättringar av vägar och byggandet av broar låg i kyrkans intresse och ansågs vara en minst lika god gärning som att skänka gåvor till kyrkor och kloster och dylika handlingar som skulle kunna resultera i syndernas förlåtelse (Gräslund 2001:42).

Anglert skriver i sin avhandling att man kan dela in de danska runstenarna i fyra grupper:

1. Äldre runstenar resta under 800- och början av 900-talet.
2. Jellinge-gruppen som till största del är resta i mellersta och nordöstra Jylland.
3. Runstenar med samma inskriptionstyp som Jellinge-gruppen som är historiskt kopplade till Sven Tveskägg. Några kan även härstamma från Knut den stores tid. Dessa runstenar återfinns i nordöstra Jylland och i södra Skåne.
4. Yngre runstenar som återfinns i stort sett endast på Bornholm och dateras till tiden efter 1050-talet.

Ovannämnda gruppindelning gör att de skånska runstenarna med några få undantag kan dateras till tiden runt år 1000 och är koncentrerade runt de västra och södra delarna av Skåne. Runstenarnas samband med kristendomen betonas ofta och resandet av stenarna ses i vissa områden som en direkt följd av den nya religionens genomslag. Runstenarna i Skåne kan ses som ett tydligt tecken på en politisk förändring då flera av de skånska runstenarna visar ett direkt eller indirekt samband med kristendomens intåg och etablering i området (Anglert 1995:40).

I den sydvästra delen av Skåne finns det mellan 800- till 1000-talet brist på fynd från gravfält, vilket har gjort att det varit svårt att bestämma huruvida gravarna härrör från yngre järnålder eller vikingatid. Dessa skelettgravar skulle kunna vara influerade av kristendomen, menar Svanberg, men högst otroligt då vissa av dem uppvisar en avvikelse eftersom de innehåller djurben. I de fåtal fall då kremering förekommit har stoftet placerats som en del av gravfyllningen till en skelettgrav (Svanberg 2003:87ff).

Begravningstraditionen i den nordöstra delen av Skåne delas in i skelettgravar och kremationer i det område som i dag är Villands härad (Kristianstad med omnejd). Gravar som innehållit kremationer härrör från två platser: Norra Åsum och Kiaby. På båda platser påträffades keramik vilket gjorde att kremationsgravarna kunde dateras till vikingatid (Svanberg 2003:101ff). Skelettgravarna kommer vidare beskrivas i kapitel 3.3.2. eftersom flertalet av dem är från Fjälkinge.

Svanberg anser att det rituella system som brukades i sydvästra Skåne var mycket likt det som nyttjades i dåtidens Danmark exklusive de frisiska öarna, norra Jylland och Bornholm. Däremot har det varit svårare att rekonstruera det rituella system som användes i nordöstra Skåne och det är svårt att säga om det verkligen är ett homogent ritualsystem eftersom varken skelettgravar eller människor som kremerats

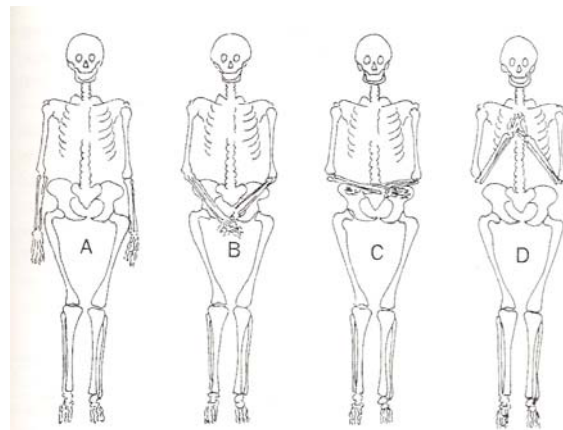

Fig. 1. Fyra grundställningarna i skelettgravar. A och B är medeltid, C och D är hög- och senmedeltida. (Theliander 2005:341)

förekommer på samma begravningsplats (Svanberg 2003:145f).

Vi kan även se en förändring i det kristna gravskicket under och efter religionsskiftet, förutom avsaknaden av gravgåvor, då den dödes händer förflyttar sig från att ligga utsträckta längs dennes sidor till knäppta händer placerade på bröstkorgen (Fig. 1.). Det förekommer även en sorts världslig hierarki på kyrkogårdsområdet där den med högst hierarkisk ställning i den profana världen är placerade närmast kyrkan. Det finns självfallet även undantag för denna hierarki då patronatkyrkor låter sina grundare begravas inne i kyrkan, då oftast under västtornet (Theliander 2005:330ff & 340f).

Krucifix och andra hängsmycken börjar framträda i skattfynd från 1000-talet i både Sverige, Danmark och Norge. Det arkeologiska fyndmaterial som påträffats i gravar kan ge en någorlunda konkret bild av gravskickets förändring. I det kan man följa övergången från hedniska brandgravar, rikligt utrustade med gåvor och djur för efterlivet, till väl utrustade

skelettgravar. Det leder senare vidare till skelettgravar som innehåller dräkt detaljer och smycken på de förkristna gravfälten och övergången slutar i kristna gravar utan någon som helst utrustning på invigda kyrkogårdar (Gräslund 2001:59 och 63f).

Korset, symbolen för den kristna tron, kom i form av ett hängsmycke till det danska riket under religionsskiftet. Smycket i sig var vanligt förekommande bland kvinnor och har återfunnits i kvinnogravar från denna tid. Förklaringen till varför inga hängkors påträffats i mansgravar är att det inte var vanligt för män att bära halssmycken. Samtidigt som hängkorsen blir vanligare förekom även en annan sorts hängsmycke, nämligen torshammaren. Detta har tolkats, av bland annat Staecker, som ett motstånd och ett svar till det kristna hängsmycket (Staecker 1999:43ff, 213ff, 334ff & 398f. Staecker 2006:206ff).

3.2. Religionsskiftets tidsperiod och det danska rikets utveckling

I detta kapitel kommer jag att ta upp kristendomens historia i Norden och det danska riket från den tidpunkt då folket kommer i kontakt med den nya religionen. Jag tar även upp några händelser i religionshistorien som utspelar sig utanför Nordens gränser. Dessa händelser har betydelse för religionsskiftet och för den nordiska kristendomens utveckling. Syftet med detta kapitel är att få ett historiskt perspektiv på religionens spridning till och inom det danska riket.

Initiativet till den kristna missionen i Norden togs av ärkebiskoparna i Hamburg-Bremen under 800-talet på strategiskt utvalda orter. Det innebar att Norden vid denna tidpunkt kan ses som hednisk. Med tanke på dess geografiska närhet till det tyskromerska riket, kristnades det danska riket under ständiga påtryckningar från ärkebiskoparna i Hamburg-Bremen, men även av hotet om ockupation från de tyskromerska kejsarna (Anglert 1995:8f).

Den tidiga missionen under 800-talet i det danska riket resulterade i att kyrkor uppfördes i Hedeby och Ribe. I området samt Århus grundades även de första biskopssätena i mitten av 900-talet. De nygrundade biskopssätenas funktion är svår att bestämma men Anglert skriver att de antagligen ansvarade för kyrkorna på Fyn, Själland, i Skåne och även i Sverige (Anglert 1995:9f).

Det danska riket var beroende av att ha kontroll över sjöfarten i både Nordsjön och Östersjön redan under 800-talet. Detta gjorde att det kunde kontrollera och beskatta dem som handlade med kungarikena runt Östersjön när handelsmännen passerade genom det danska rikets territorium (Sawyer & Sawyer 2003:52). Det kan antas att detta motiverar expansionen av det danska riket in i Skåne.

Det finns ett tydligt samband mellan religionsskiftet och det danska rikets omformning som sker vid slutet av 900-talet. En viktig central punkt i det danska riket var Jellinge på Jylland. Därifrån expanderade det danska riket till att innefatta delar av Skåne under 1000-talet (Anglert 1995:152). Det innebar att den västra delen av Skåne kan ha setts som ett mycket attraktivt exploateringsområde. Det Skånska slättområdet var väl lämpat för odling och dess geografiska närhet till det danska riket, tillsammans med det danska kontrollbegäret över sjölederna gjorde att västra Skåne kan ses som ett uppenbart mål för det danska rikets expansion.

Den skånska expansionen och dess maktvidhållande genom administrativ kontroll skedde via centralplatser och en liering av den lokala eliten. Alliansen var ingen omöjlighet då lokala elitgrupper ofta sökte sig till varandra (Söderberg 2005:467f). Dessutom fungerade det ständiga hotet från den tyskromerske kejsaren (andra källor nämner även det frankiska riket) som en accelerator för att en centralisering av makten lättare skulle ta form (Schmidt-Sabo 2001:14).

I de östra delarna av Skåne nyttjades ett annat system. Det danska riket uppmuntrade till en regional integration så att det kunde etablera en ekonomisk och politisk kontroll över perifera områden i Skåne. Dessa områden som sågs som rika och värdefulla tillgångar. En snabb utveckling skedde i det östskånska området i fråga om centralplatsernas placering, funktion och storlek, men det skedde även en förändring i de odlade byarna som styrdes från centralplatserna (Schmidt-Sabo 2001:16).

Dock försvårades expansionen i nordöstra Skåne under 1000-talet. Områdena runt Helge å och vissa områden i Blekinge kan ses som ett perifert gränsområde utan direkt styre av varken det danska eller det svenska riket. Områdena styrdes snarare av en lokal elit. Adam av Bremen talar om missioner till både Blekinge och Bornholm vid mitten av 1000-talet från det nyligen inrättade biskopssätet i Dalby. Det må ha funnits en vilja att etablera sig i de nordöstra delarna av det danska riket men det blev inte verklighet förrän under 1100-talet då man gjorde Vä till en centralplats (Anglert 1995:155).

Under 980-talet tillsattes en ny biskop i Odense på Fyn, det påvisar expansion österut i det danska riket. Den förste biskopen i Skåne, som var en engelsman, utnämndes av Sven Tveskägg någon gång runt tusentalsskiftet. Det kan ses som en stark influens från det engelska området inom det danska riket, särskilt med tanke på att ytterligare en biskop av engelsk bakgrund verkade i Roskilde från 1020-talet. Denna influens kan även höra samman med det faktum att vikingatågen hade återupptagits och bland annat resulterade i erövrandet av England. När det danska Nordsjöimperiet föll samman i början på 1040-talet förändrades

synen på kyrkopolitiken i riket (Anglert 1995:10). Det danska rikets intressen lämnar Canterbury och den engelska kyrkopolitiska sfären och gick åter till ärkesätet i Hamburg och det danska rikets försök att stärka sin relation till ärkestiftet genom att förändra stiftsindelningen under 1060-talet. Vissa menar att relationen mellan det danska riket och ärkesätet redan existerade vid denna tid, men att den nya stiftsindelningen i vilket fall gynnade båda parterna. Den administrativa indelningen av socknarna gav en stark närvaro av ärkesätet och av det danska riket. Den vidare etableringen av nya biskopssäten går hand i hand med det danska rikets fortsatta expansion. Det gjorde att Roskilde och Lund utvecklades till det danska rikets kyrkliga centrum, vilket påvisas av det stora antalet kyrkliga institutioner i de båda städerna som etableras samt av Lunds upphöjande till ärkestift 1103-04 (Anglert 1995:10).

Det danska riket expanderade som beskrivs här ovan i Skåne vid 1000-talets början och det innebar att kungen valde att etablera sin makt i den sydvästra delen genom att liera sig med den lokala eliten. Den konflikt som onekligen uppstod då detta skedde resulterade i runstenar och att rikedomar gömdes undan. Här fungerade kyrkan som ett viktigt instrument i kungamaktens strävan efter kontroll över området, vilket tog sig uttryck i att de äldsta kyrkorna grundlades runt samma tid som bebyggelsen på platsen. I de flesta städer och tätorter kan man se ett mönster som uppträdde i den nordvästliga kyrkoorganisationen under 400-talet. Den gamla kyrkoorganisationen placerade ett religiöst centrum bestående av två eller flera kyrkor i staden och i tätorten (Anglert 1995:153).

Den första reformationen har sin viktiga person som står i dess centrum. Denna person var Påve Gregorius VII som valdes till sitt ämbete år 1073. Han fick då fria händer att forma om den kyrkliga världen i Europa och effekten av det hela blev att påven sattes i centrum för all makt, som en sorts universell monark i en värld som skulle styras av kyrkan helt och hållet. Vem skulle kunna motsätta sig påven? Påven var väktaren av St. Peters grav. Det var under den tid då relikier efter helgon hade lika stor makt över människor som hela arméer. Gregorius tog bort rätten från de världsliga kungarna att få utse sina egna biskopar. Dessa biskopar hade tidigare tillsammans med kungen utsett de lagar och policyn som kyrkan stod för i det land de verkade i. Det förfälskade dokument som kallas för *Konstantins Donation* och härstammar från år 313. Dokumentet påvisar påven som den störste härskaren över både den profana och sakrala världen. (MacCulloch 1999:126f).

Den gregorianska reformen innebar fler förändringar, bland annat tog man ett steg att försöka förbjuda äktenskap för kyrkans män och kvinnor, vilket man försökt tidigare och misslyckats med. Detta innebar att samtliga personer i kyrkans tjänst skulle leva i celibat.

Målet var att försöka separera klerkerna från lekmännen. Lagen om primogenitur (äldste barnet ärver allt) infördes för att förenkla arvsfrågor inom adeln. Den nya centralbyråkrati som skapades i kyrkans centrum Rom gjorde att den som hade något kyrkligt ärende, oavsett natur, var tvungen att resa dit. På detta sätt blev Rom åter i centrum i den profana världen och trenden med den stora kyrkliga byråkratin fortsatte på kontinenten i mindre form i klostren. Många adelsmän anställde klerker bl a för att förbättra sin administration (MacCulloch 1999:127ff).

För att återgå till Skåne så byggdes det ett stort antal städer i Skåne under 1200-talet: Ystad, Åhus, Vä, Trelleborg, Malmö, Skanör, Falsterbo och troligen Simrishamn. Det grundades även många kloster under denna tidsperiod. Det danska riket har vid denna tid hunnit bli ett av norra Europas mäktigaste rike och började ägna sig åt korståg i södra Östersjöområdet (Schmidt-Sabo 2001:41).

I den nordöstra delen av Skåne, där den danska expansionen var försvårad, kom bebyggelsen och kyrkoetableringen senare än i de västra delarna av Skåne. Det beror på att kontrollen över området blev starkare först när Vä tar rollen som centralplats under 1100-talet.

En av de många saker som förändrades i samhället och som kan ses som en påverkan på byarna (inte deras struktur), är det faktum att kristendomens försök att konkurrera ut de tidigare traditionerna från hednisk tid. Det som sker då är att de traditioner som redan fanns i bruk förändrades och förkristnades istället för att bytas ut helt. Näsström skriver om hur barn vattenöstes, döptes, för att införlivas i samhället, en ritual som förblir mer eller mindre den samma fast än kristna välsignelser av präster tillkommer (Näsström 2002:71f). Det bevisar att de tidigare traditioner som funnits i det skandinaviska samhället lever kvar och enbart förändras av den nya kristna tron.

Allt detta skapar en diskussion om när vi kan säga att området är kristnat. Religionsskiftet anses ha tagit sin början vid slutet av 800-talet eller början av 900-talet då de första missionärerna nådde det danska riket, även om det endast var till några få strategiska platser. Då kan man säga att religionsskiftet initieras i ett speciellt område som en by eller en stad. Ett område kan ses som kristnat när:

- En kyrka är etablerad i det aktuella området
- En kyrka etableras i det aktuella området. Det är ett tecken på kyrkans närvaro i området. Förutom det så kan det ta mellan en till fyra

generationer (en generation = 25 år) innan befolkningen accepterat den nya religionen och traditionerna.

- När sockenbildningen är fullt utvecklad i Skåne och samtliga kyrkor inom socknarna är etablerade.
- När både kyrka och rike är fullt etablerade i området

En rest kyrka i en by är definitivt en stark symbol för kyrkomaktens influens i området men inte alltid ett direkt bevis på att byborna och människorna i de närliggande trakterna skulle vara hängivna den nya religionen. Det tar antagligen ytterliggare tre eller fyra generationer innan människorna helt accepterat kyrkan och anammat kyrkans traditioner och kultur.

Jag väljer på dessa grunder att hävda att religionsskiftet varierar i sin tidslängd beroende på vilket område man väljer att studera. Jag anser att religionsskiftet i området kring Kyrkheddinge kan ses som avslutat i början av 1100-talet när stenkyrkan i byn uppförs. Trots det kan man anta att byn antagligen kristnades redan före 1000-talet, vilket kan påvisas av de undersökningar av Kyrkheddinge som gjorts. Undersökningarna visar på att det funnits en kyrka i anslutning till storgården vid 1000-talets början. Den längre tidsperioden motiveras av att de skrivna rapporterna visar kontrasterande resultat av religionsskiftet.

Med tanke på Fjälkinges geografiska placering och senare kolonisering anser jag att religionsskiftet i området bör ha slutat en aning senare än i området kring Kyrkheddinge. Spår från en tidigare träkyrka har inte verifierats, men det har antagligen funnits en sådan i byn i anslutning till storgården före 1100-talet. En stenkyrka uppfördes senare i området, i början på 1100-talet, vilket gör att jag tolkar att religionsskiftet genomförts i Fjälkingeområdet runt 1150-talet.

Sammanfattning av Kapitel 3.2.

Jag har i detta kapitel velat ge en förbättrad förståelse och tolkning av religionsskiftets tidsperiod och kyrkohistorien före och under den tiden.

Kristendomens historia sträcker sig långt tillbaka men påverkar enligt källorna inte Skåne och det danska riket förrän under 800-talet. Missionen som startas genom biskoparna i Hamburg-Bremen är liten och inriktar sig till största del på väl utvalda platser på Jylland och Själland.

Karl den store har under samma tid redan grundat sitt kejsardöme och krönts av påven. Detta visar direkt de första stegen mot en kyrka som under medeltiden var starkt

involverad i de europeiska rikenas politik. Detta skedde senare Gregorius VII:s tid som påve 1073-84.

Den gregorianska reformationen baserades på en förändring av kyrkans ställning i samhället. Man ville förändra påvens maktställning som från början var väktaren av St. Petrus grav till en starkare position som Jesu ställföreträdare på jorden. Detta skulle ge påven och kyrkan rätten att få stå högst upp på den hierarkiska stegen i den profana världen. Reformationen tog utgångspunkt i ett förfalskat dokument som kallades för ”Konstantins gåvobrev” som styrkte detta påstående om påvestolen.

Reformationen bidrog även till den nya klosterförordningen inom den katolska kyrkan och inom den centrala byråkratin. De nya förordningarna började användas flitigt i biskopsdömena och även bland den härskande eliten som anställde kyrkopersoner för att organisera sig och sina ägor. Den religion som missionerades ut under 800-talet var alltså inte densamma som sedan sattes i bruk när religionsskiftet nått sitt slut.

Biskopsdömen utsågs under slutet av 980-talet i det danska riket och i takt med den danska expansionen i Skåne etablerades fler biskopsämbeten. Den västra delen av Skåne ses som den viktigaste delen i området då den har väldigt bördig mark och är lättillgänglig för kunglig maktutövning. Expansionen österut var dock försvårad. Lösningen för en fungerande expansion blev att skapa centralplatser i områdena och sedan uppföra en eller flera kyrkor och/eller kloster i det aktuella området. Detta skedde inte förrän under 1100-talet då man beslutade att satsa på Vä och göra den till nordöstra Skånes centralplats (Anglert 1995:155).

3.3. Bjäresjö. En kyrkby under vikingatid och tidig medeltid.

I detta kapitel vill jag kortfattat belysa Bjäresjö då byn uppvisar ett liknande mönster som byarna i min fallstudie. Bjäresjö är den by som står till grund för min hypotesen som jag presenterade i kapitel 1.1.

Bebyggelse från slutet av vikingatid och tidig medeltid hittades i form av ett Trelleborgshus i den norra delen av schaktet vid en undersökning av området. Här påträffades en koncentration av dekorerat svartgods, flertalet mynt och andra fynd av signifikans för tolkningen. Fynden ledde till att man tolkade det som att de personer som levde i denna del av byn tillhört Bjäresjös aristokrati, som nämns på tre runstenar placerade i byn (Callmer 1992:433ff).

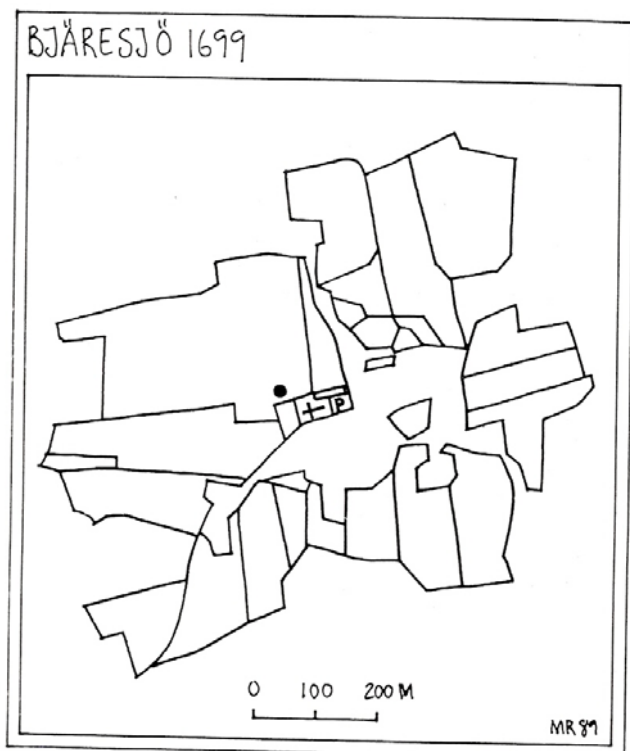

Fig. 8. Tofstrukturen i Bjäresjö 1699. Den svarta punkten symboliserar den undersökta huvudgården från sen vikingatid och tidig medeltid. Korset och P:et symboliserar kyrkan och prästgården. (Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989:99)

Med tanke på de fynd som påträffats gjorde att gården har tolkats som en stormansgård. Senare under 1200-talet revs huvudlånghuset på gården avsiktligt och återuppbyggdes antagligen i kyrkans direkta närhet. I anslutning till gården fanns det troligtvis en stavkyrka som ersattes av en romansk stenkyrka under tidig medeltid. (Callmer 1992:436-446).

Kartan över byn som daterats till 1699 (Fig. 8.) visar stenkyrkan, prästgården och stormansgården som tillsammans utgör bykärnan under slutet av vikingatid/tidig medeltid. Dock har inte hela byn varit under full adlig ägo (Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989:98).

4. Skåne före religionsskiftet, en fallstudie av två byar

I detta kapitel kommer jag mer ingående att studera två byar i Skåne, Fjälkinge och Kyrkheddinge. De ligger i varsin del av Skåne, vilket gör att man kan anta att de två byarna har utvecklats oberoende av varandra.

Koncentrationen av människor och bebyggelser på Skånes slätter började under sen vikingatid. Utmärkande för de skånska byarna är att det oftast existerat en gård som var större än de övriga gårdarna i byn, en så kallad stormansgård. De övriga gårdarna var underställda denna stormansgård. Dock har det funnits gårdsenheter som kallas för fristående gårdar. Bybildningen kan, enligt Schmidt-Sabo, ha varit ett svar på den ökade efterfrågan på agrar produktion, vilket gjorde att flera gårdar fick samarbeta med varandra för att uppnå den efterfrågan som fanns. Byn var av yttersta vikt för den fortsatta existensen och etableringen av både kungamakten, aristokratin, kyrkan och städerna eftersom byarna producerade det material som krävdes var de av yttersta vikt för kungarikets och kyrkans fortsatta existens och etablering (Schmidt-Sabo 2004:101ff).

Kunskapen om bebyggelse från vendel- och vikingatid baseras generellt på undersökningar av byar i hela Skåne utförda av Schmidt-Sabo och presenterade i hennes bok *Vem behöver en by?* Under vendeltid är toftmarkerna löst arrangerade. Gårdarna består oftast av ett treskeppigt långhus, i genomsnitt 17-21 meter långt och cirka 5,5-8 meter brett med en östvästlig orientering. I långhuset delade människor och djur samma plats, även om de rör sig i olika avdelningar. I anslutning till långhuset brukar det finnas en eller flera grophus (Schmidt-Sabo 2001:17). Härden som enligt isländska källor skiljer mellan kokelden (*máleldr*) och byggnadens värmekälla (*langeldr*). Detta skulle kunna användas i arkeologin där man kan beakta skillnaden mellan delvis nedgrävda härdar och uppbyggda härdar som placerats på golvnivå (Pettersson & Brorson 2002:39).

Under vikingatid existerade det flera gårdar som utvecklades i direkt närhet till andra gårdskomplex där gränser markeras av diken, hägnader eller rännor. Långhuset var fortfarande treskeppigt och cirka 19-22 meter långt i östvästlig riktning. Däremot uppträdde det vid slutet av vikingatiden, det vill säga i slutet av 900-talet, en ny form av byggnad - Trelleborgshuset. Detta långhus var som de tidigare långhusen treskeppigt, men större än dess föregångare och med konvexa väggar och yttre stöd Stolpar. Trelleborgshuset var tämligen vanliga men förekommer inte på de gårdar som kommer att behandlas i fallstudierna. Grophuset fanns fortfarande kvar i anslutning till gården (Schmidt-Sabo 2001:18).

Under vikingatiden är det inte lika vanligt att nya husbyggnader byggs ovanpå äldre raserade husgrunder, men det är desto vanligare att man kan se spåren av ombyggnationer. Samtidigt verkar de gårdar med synliga tomtgränser ha fått större tomtyta (Schmidt-Sabo 2001:18)

Det är problematiskt att studera den östra delen av Skåne då Vä tar mycket plats i de rapporter, avhandlingar och uppsatser som behandlar området. Detta har gjort att övriga byar kommit i skymundan, anser forskaren Bertil Helgesson (1997).

Period/tidigare benämning	Bebyggelse	Andra typer av lämnr.	Fynd	Kulturlager	Makro	Osteologi	Skriftliga källor	Kartor
1 (IV) 900-1050	●	○	●	○	●	●	○	○
2 (V) 1050-1100-talets början	●	●	●	○	●	●	○	○
3 (VI) 1100-talet	●	●	●	●	●	●	●	○
4 (VII) 1200-1250	●	●	●	●	●	●	○	○
5 (VIII) 1250-1475	●	●	●	●	●	●	●	○
6 (IX) 1475-1600	●	●	●	●	●	●	●	○
7 (X) 1600-1800 ca	●	●	●	●	●	●	●	●

Fig 2. Figuren återger vilka källor och material som funnits till respektive tidsperiod i Kyrkheddinge. Ofylld ring betyder saknas, fylld ring betyder finns. De romerska siffrorna i parenteserna utgör fasnumren från tidigare utgrävning. Fas III representerar vendeltid-vikingatid, ca 560-900 e kr. (Schmidt-Sabo 2001:30)

4.1. Kyrkheddinge

I rapporten *Kyrkheddinge bytomt* (Schmidt-Sabo 1995) delas tidsperioderna in i tio olika faser (se fig. 2 för vidare beskrivning). Jag kommer i detta kapitel beskriva faserna III-V.

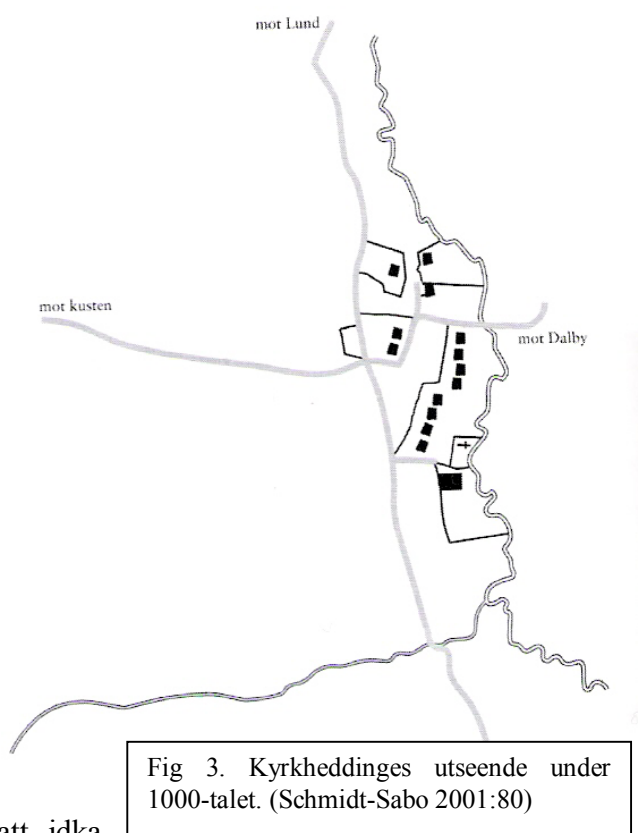
Kyrkheddinge har inte alltid burit detta namn, utan det är något som tillkommer långt senare. Trakten kallades tidigt för ”Heddinge”, och området innefattade tre byar benämnda som Kyrk-, Moss- och Mellanheddinge. Byarna i trakten har efterledet –torp, -rup och –arp vilket visar på bybildningar under vikingatid. Efterledet –by anses härstamma från tiden strax innan vikingatiden, medan Heddinge med sitt efterled –inge troligen är äldre än de tidigare nämnda byarnas efterled och då kan härröra från äldre järnålder (Schmidt-Sabo 2001:35 & Pettersson 2001:162).

Kyrkheddinge har tillsammans med Hjärup och Önnerup en tidig bebyggelsefas som spänner från den senare delen av 900-talet och vidare under 1000-talet. Inom detta tidsomfång anläggs de tidigare medeltida byarna i Skåne (Schmidt-Sabo 2001:18).

Gårdsbyggnaderna bestod av långhus i varierande längd och ibland med ett eller två anslutande grophus. Långhusen hyste rum för både djur och människor. Grophusen kan ha använts som bostäder, men fungerade troligen som en plats för att idka hantverk (Schmidt-Sabo 2001:18f).

Vid undersökningen av Kyrkheddinge framkom det att marken brukats för både odling och som betesmark under 900-talet och när byn etablerades runt den tiden fanns en storgård i byn (Schmidt-Sabo 2001:34).

Vad gäller byns utseende på 1000-talet så kan vi se att det finns en storgård i syd med anslutande kyrka, antagligen i trä, med ett prästbol (Fig. 3). Underordnade till storgården finns det ett antal gårdar. Det finns även några fristående gårdar längst i norr. Två vägar passerar genom byn, en i nordsydlig riktning och en i östvästlig riktning. Åkermarken ligger

på båda sidorna av den norrsydliga vägen och den västra delen av byn används troligen som fälad och ängsmark (Schmidt-Sabo 2001:80).

Östersjökeramiken som påträffades i Kyrkheddinge är en del av den lokala tradition som fanns i Skåne. Kärlets storlek är inte särskilt varierande och är antingen dekorerade med linjer, enkla friser eller flera friser. Kärleformen visar på en helt likartad utveckling som i sydvästra Skåne och i Lund. I byn har man använt både normal östersjökeramik och från 1100-talets början även så kallad sen östersjökeramik. Detta visar att Kyrkheddinge har utvecklats på ett likartat sätt som Lund (Roslund 2001:156).

4.2. Fjälkinge

Fjälkinges namn har som sagt efterledet -inge och bör på samma vis som Heddinge härstamma från äldre järnålder.

Fjälkinge hade under en period två bykärnor och kan därmed betecknas som en dubbelby. Fenomenet dubbelbyar var tämligen vanligt i det danska riket och uppstod då innevanarna från byn flyttade ut och grundade en ny by inte alltför långt ifrån där de en gång var bosatta. Orsakerna kan ha varit flera, bland annat kan det ha funnits brist på plats i byn eftersom tofterna och gårdarna inte längre räckte till den aktuella populationsmängden. Den nya byn eller bykärnan anlades i närheten av den ursprungliga byn. Det finns dokumenterat att avståndet mellan bykärnorna kunde variera mellan 500-1000 meter och mellan byarna 1750-4000 meter (Schmidt-Sabo 2005:54ff). I fig. 9 visar de två utmärkta områdena de båda bykärnorna i Fjälkinge.

Vid utgrävningen av Fjälkinge 48:15 delades undersökningen in i tre faser som därefter delades in i följande tidsperioder: förhistorisk tid (neolitikum och bronsålder), vikingatid och tidig medeltid, samt 1400-1900 talet.

I Fas II, som består av vikingatid och tidig medeltid, har dateringen gjorts utifrån ett typologiskt perspektiv på fyndmaterial som svartgods, mynt, enkelkammar samt C-14 dateringar (Edring 1997:73f).

I området fanns sex grophus, vilka innehöll äldre svartgods som verifierade deras fastillhörighet. Det påträffades en fjärdedels bit av ett mynt från Knut den Stores tid (dessa präglades någon gång mellan 1018-1035) i ett så kallat aktivitetslager i ett av grophusen. De fynd som gjordes i området var väldigt omblandade och splittrade, troligen på grund av plöjning under de yngre perioderna (Edring 1997:74f).

En brunn påträffades, och utifrån de fynd som hittades i den kan räknas till fas II. Fynden bestod av äldre svartgods och ekplankor vilka kommit från brunnsskoningen. Det

gjordes en dendrokronologisk datering av plankorna vilket gav dateringen till år 781. Det gör att denna brunn kan sägas härstamma från vikingatid, men de spår man funnit på plankorna kan tyda på att de återanvänts till brunnsskoningen under denna tid. Man påträffade ett långhus öster om brunnen som genom C-14 dateras till vikingatid/tidig medeltid, även om dessa bara är indikationer eftersom C-14 dateringen enbart kom från material funnet i ett stolphål (Edring 1997:75).

Det fanns två avfallsgropar (objekt 201) som tillhör fas II. Dessa båda är de enda avfallsgropar som påträffats i området, även om avfallsmaterialet påträffats på flera olika ställen under undersökningens gång men då som fyllning i till exempel grophusen och i brunnen. En annan avfallsgrop (objekt 165) innehöll resterna av vad man tveksamt har tolkat som en ugn eller eventuellt resterna efter en hydda eller ett hus. En C-14 datering av material insamlat från fyllningen i ett stolphål som räknas som en del av denna antagna hydda daterades till någon gång mellan 778-1020 e. kr. Den sammanfattade tolkningen av detta objekt är att det varit en plats

för hushålls- och/eller hantverksaktiviteter troligen i anslutning till ett gårdskomplex från vikingatid/tidig medeltid (Edring 1997:75).

Bebyggelsen från vikingatid/tidig medeltid

Fig 4. Storgårdens position i Fjälkinge. (Helgesson 1997:121)

kan, enligt rapporten, representeras av minst ett gårdskomplex, beläget i utkanten av byn.

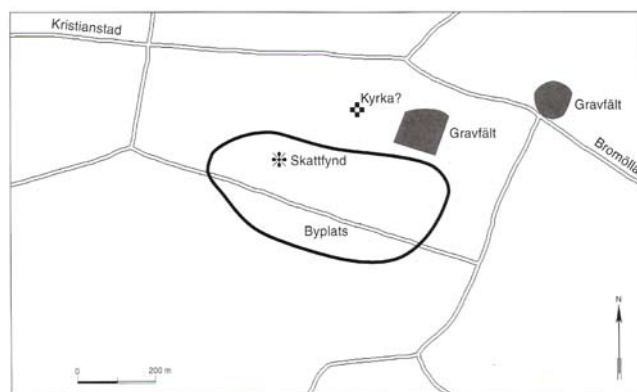
Gränsen till gårdskomplexet utgörs av en fragmentarisk tomträna belägen i östvästlig riktning genom området. Norr om tomtränan låg en brunn och i centrum för undersökningsområdet låg ett långhus som bör ha varit huvudbyggnad i detta gårdskomplex. I anslutning till gården fanns ett antal grophus eller förrådsbyggnader. Det är inte säkert om dessa grophus har existerat samtidigt eller ens har tillhört gårdskomplexet från början. Avfallsgroparna, gårdens soptipp, låg norr om huvudbyggnaden och i väst fanns lämningar från platser som nyttjats i hushålls- och/eller hantverksaktiviteter. I nordöst fanns det spår av en inhägnad som sträckte sig in i schaktväggen (Edring 1997:76).

Kyrkan i Fjälkinge byggdes under 1100-talet och bestod av långhus, kor, absid och ett brett västtorn (fig 4). Den idag äldsta delen av kyrkan anses vara västtornet som

dateras till tiden mellan 1120 och 1140. Det fanns tidigare i området ett vikingatida gravfält som innehöll 128 gravar (Edring 1997:2f. Helgesson 1997:121f & 124).

Stenkyrkan har tolkats vara en ersättare till en tidigare träkyrka. Den träkyrkan har hittills inte påträffats vid några undersökningar av området kring och i Fjälkinge. Om det har funnits en träkyrka så har den antagligen varit i anslutning till storgården som tros ha återfunnits. Den utgrävda byggnaden har fått sitt namn på grund av sitt avvikande utseende mot de övriga byggnaderna. Byggnaden, den s.k. storgården, är betydligt större dimensionerad än de övriga och kan dateras till 400-500-talet e kr (Helgesson 1997:120f).

Gravfältet är i sig intressant då det kan dateras till en övergångstid från hednisk tro till kristendomen (fig 5). Denna tolkning baseras på framförallt gravskicket, där gravarna började anläggas i en östvästlig riktning. Ett antal av gravarna är lagda i denna riktning, och

majoriteten av gravarna innehöll gravgåvor. En av gravgåvorna som väckte uppmärksamhet var en guldfoliepärla. Denna sorts pärla är väldigt ovanligt förekommande före 1000-tal, vilket antyder ett religionsskifte under de första decennierna av 1000-talet enligt Helgesson. Däremot fortsätter man använda gravfältet in i kristen tid. Datering av gravfältet ligger i tidsperioden 900-1050 (Helgesson 1997:122).

Fig. 5. Fjälkinge under vikingatid.
(Helgesson 1997:122)

Östersjökeramiken i Fjälkinge är en aning grövre i sin tjocklek och kvalitet och dekoren är mer sparsam på dem än de som påträffades i Kyrkheddinge. Detta visar att 1100-talets utvecklade kärl som finns i Lund och dess omnejd inte nådde till den sydöstra delen av Skåne. Flertalet av de vanligare formerna av kärl som påträffats i den västra delen av Skånes landsbygd är dessutom helt frånvarande i Fjälkinge, vilket gör att det antagligen rör sig om en lokal keramikproduktion (Roslund 2001:161).

Östersjökeramiken kom till den östra delen av det danska riket och dominerade snabbt keramiktyperna under 1000-talet. Normal östersjökeramik var den första typ som tillverkades för att senare ersättas av sen östersjökeramik. Spridningen av östersjökeramiken runt Lund följer detta mönster, dock inte i Fjälkinge området. Detta skulle kunna bero på det faktum att det är svårt att definiera en exakt tid då normal östersjökeramik slutade användas på landsbygden (Roslund 2001:163ff)

Fjälkinge har två byplatser vars placering redovisas i fig. 9. Den nordliga boplatsen innefattar 125 000 kvm (12,5 ha) och har undersökts vid tre tillfällen (Fjälkinge 35:60 m fl). Boplatsen har daterats till vendeltid/tidigmedeltid efter de fynd av keramik, artefakter och det stora antalet mynt som påträffats inom det området. Den södra boplatsen upptar 7000 kvm, vilken Fjälkinge 48:15 är en del av. Det har påträffats mynt, grophus, långhus, keramik och andra artefakter. Denna byplats växte antagligen fram under 1000-talet och är därmed yngre än den nordliga boplatsen (Helgesson 1997:123f).

5. Skåne efter religionsskiftet, en fallstudie av två byar

I föregående kapitel lät jag beskriva utseendet av en gård och/eller en by under tiden före och under religionsskiftet. Dessutom beskrev jag ytligt tidigare aktiviteter och om det förekommit någon tidigare bebyggelse i området före medeltid. Vid början av 1200-talet så kan vi anse de båda områdena som kristna.

I detta kapitel kommer jag att beskriva de båda byarna och gårdarnas utseende efter religionsskiftet.

5.1. Kyrkheddinge

Studien av Kyrkheddinge bytomt visar på en förändring i gårdskomplexens utseende. Den gård som Schmidt-Sabo koncentrerat sin studie kring hörde ett tvåskeppigt stolpburet långhus till, belagd i den södra delen av gården och hade antagligen ett loft. Byggnaden har troligen haft flera funktioner: bostad, förråd och fåhus/stall. Gårdsplanen sträckte sig söderut där man funnit spår av en mindre träbyggnad. Båda byggnaderna har delvis eldhärjats under 1100-talets första hälft. Ytterligare fanns en brunn och gårdsrännor som tillhört hela gårdskomplexet (Schmidt-Sabo 2001:38).

Under den senare delen av 1100-talet uppfördes en stenkyrka i byn med en halvrund absid, långhus, smalt kor och ett brett västtorn. Det gjorde att Kyrkheddinge kyrkans funktion förändrades och den blev en sockenkyrka dit befolkningen från kringliggande byar som Kornheddinge, Hemmastorp och Vallby fick gå för att delta i gudstjänster och jordsättningar. Det ledde till att en ökad mängd människor började röra sig genom byn och det ledde till att man förbättrade de lokala vägarna. En prästgård bör ha anlagts vid samma tillfälle som kyrkan stod färdig. Prästgården bör troligen ha legat i kyrkans direkta närhet (Schmidt-Sabo 2001:38f).

Under 1200-talets första hälft fram till dess mitt fanns det på den undersökta gården två vinkelställda huslängor nordväst om de tidigare anlagda byggnaderna. Ett av husen hade funktion som bostadslänga och den andra fungerade som stall/lada. Det fanns antagligen en tillhörande brunn till gården. Gårdsrännan underhölls och det grävdes även nya rännor för att markera gårdens gränser.

Under 1200-talet i Kyrkheddinge (fig 6) har stenkyrkan med tillhörande kyrkogård redan anlagts centralt i byn och fungerar som sockencentrum för området. Prästgården låg antagligen alldeles intill kyrkan på ny mark, det gamla prästbolet som låg i södra delen av byn fortfarande ägdes av kyrkan. Storgården har flyttats närmare byns centrum samt närmare kyrkan. Storgården har även donerat ägor till domkyrkan efter Ettas donation 1030-70. Vägnetet har förändrats i och med kyrkans nya roll efter att den stod klar och den stora vägkorsningen ligger nu vid kyrkan (Schmidt-Sabo 2001:80).

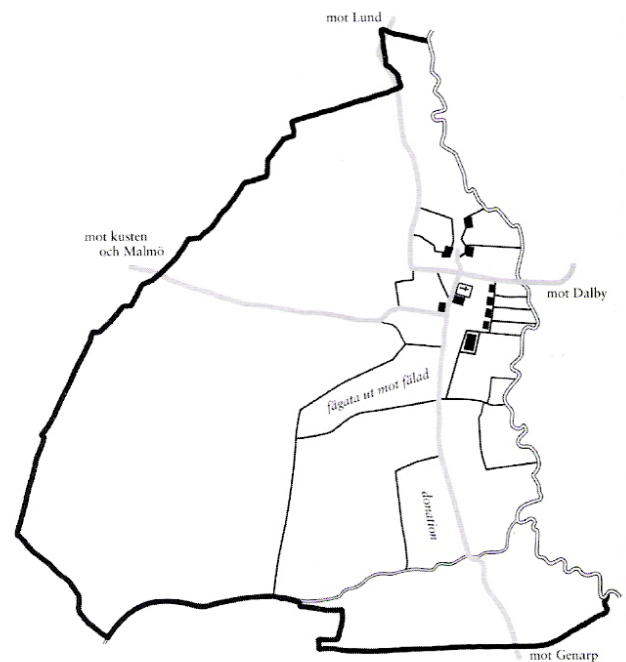

Fig. 6. Kyrkheddinge kring 1200-talet. (Schmidt-Sabo 2001:80)

5.2. Fjälkinge

De första gångerna Fjälkinge nämns i skriftligt material är av Erik Emune. Han beskriver hur han vid slaget om Foteviken fick hjälp av ärkebiskopen Ascer att besegra kung Nils och dennes son Magnus. Nedteckningen görs genom Erik Emunes donationer, där han skänker jordagods i Skåne och Amager till ärkebiskopen, och bland dessa jordagods nämns byn Fjälkinge (Edring 1997:3).

När det gäller långhuset vid den plats som undersöktes i Edrings rapport så har C-14 dateringen gett två sigma (det vill säga två tidsresultat) mellan åren 898-907 och 690-1298, det vill säga en ganska bred tidsmässig spridning. Det är anledning till varför jag kommer att ta upp den i detta kapitel eftersom byggnadens ålder enligt C-14 dateringen sträcker sig in till slutet av 1200-talet. Långhuset har tolkats vara en huvudbyggnad och del av gårdskomplexet (Edring 1997:21 & 76).

Gårdskomplexet i Fjälkinge bestod av långhuset samt ett flertal ekonomibyggnader i form av grophus där man har tolkat deras funktion som en plats för hushålls/hantverks aktiviteter, trots att man inte funnit något hantverksspill. Det kan röra sig om mindre gårdshantverk. En färskvattenbrunn fanns i anslutning till gården på gårdsplanen, en mindre soptipp/avfallsplats i nordöst och hela gårdskomplexet omgärdades av en inhägnad (Edring 1997:76).

Det har inte påträffats lämningar från äldre järnålder i området. Det gör att man inte kan påvisa platskontinuitet eftersom det finns ett uppehåll mellan bronsåldersbebyggelsen och bebyggelsen från yngre järnålder. Ett av problemen med tolkningen av gården är avsaknaden av material från högmedeltiden då de kan ha schaktats bort i utgrävningsprocessen. En förklaring som Edring ger i rapporten är att bebyggelsen ligger närmre koncentrerad runt kyrkan eller längre åt nordost, eftersom de hittills inte påträffat någon övergång och kontinuitet in i högmedeltiden under arkeologiska undersökningar vid tiden för rapporten 1997 (Fig. 7. & Edring 1997:79).

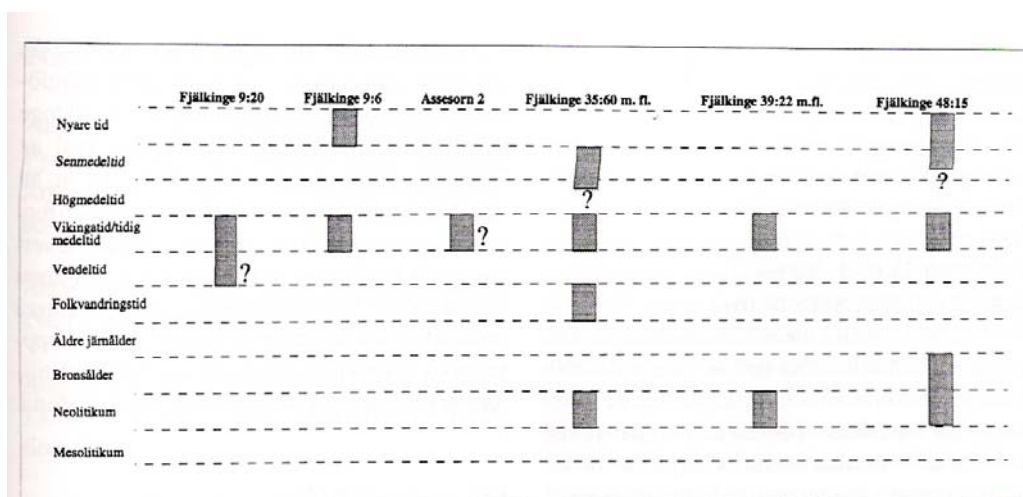

Fig. 7. Figur över de kända fakta om Fjälkinges bebyggelsearkeologiska utveckling som framkommit vid undersökningar. Högmedeltiden verkar frånvarande och "?"-tecken är osäkra uppgifter. (Edring 1997:79)

Summering av kapitel 5.1. och 5.2:

I de båda kapitlen beskriver de två byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge före, under och efter religionsskiftesperioden, och jag beskriver de tidigare aktiviteter som funnits i de båda aktuella områdena. Det leder till en platskontinuitet som dock verkar vara bruten vid äldre järnålder och högmedeltid i Fjälkinge (fig. 7).

Kapitlet beskriver även gårdarnas utseende utifrån utgrävningsrapporterna inom områdena. Kyrkheddinge var inte det ursprungliga namnet på byn förrän senare, då området kallades enbart för Heddinge och innehöll de byar som senare blev Kyrkheddinge,

Mossheddinge och Kornheddinge. Gårdarna i Kyrkheddinge bestod vid den tiden av ett multifunktionellt långhus med tillhörande grophus. Långhuset torde hyst plats för både människor och djur medan grophuset använts till hantverksaktiviteter.

Byn Kyrkheddinge hade under 1000-talet en huvudgård i byns södra del med anslutande träkyrka och tillhörande prästbol. Norrut låg de understående gårdsenheterna och längst i norr låg några fristående gårdsenheter. Gränserna mellan gårdarna och tofterna var inte lika väl utmärkta som de senare blev då man markerade gränserna med både rännor och inhägnader.

Fjälkinge i Skånes nordöstra del har ett liknande utseende vid tidpunkten. Det är möjligt att de byggnader som påträffades på undersökningsplatsen tillhör ett vikingatida gårdskomplex. Stenkyrkor i de båda Kyrkheddinge och Fjälkinge restes under 1100-talet.

Under senare delen av 1100-talet kan vi på de två undersökningsområdena se två kompletta gårdsenheter. Dessa består av långhus med tillhörande ekonomibyggnader, gårdsplan, avfallsplats, brunn, gårdsrännor och andra avgränsningar i form av stängsel.

Kyrkheddinge by förändras från storgården och kyrkans placering i syd till en mer central plats när stenkyrkan stod färdig. Vägarna förändrades och i Kyrkheddings fall blev byn sockencentrum och drog fördel av vägnas förbättring då fler människor började röra sig in till och genom byn.

Fjälkinge är svårare att tolka, det står inte klart från det material att det fanns en träkyrka innan stenkyrkan. Det är inte helt omöjligt att det inte fanns någon träkyrka eftersom religionsskiftet sker senare i östra Skåne än i den västra delen. Stenkyrkan byggs i den södra bykärnan, men det som tolkats som den tidiga storgården innan medeltid ligger i den norra bykärnan. Det är möjligt att storgården var placerad nära stenkyrkan i den södra bykärnan.

6. Analys

Kapitel 3 delades in i fyra delkapitel och fyra underkapitel. Det första kapitlet presenterade gravfynd från undersökningsområdena och runstenar. Gravfynden visade sig inte vara till någon större hjälp för att definiera religionsskiftets längd i de två områdena. Detta på grund av det bristande material och det faktum att jag själv inte lyckats få tag på tillräckligt med material som presenterar de fynd som påträffats vid utgrävningar av gravfält runt Kyrkheddinge och Fjälkinge.

Gravskicket i syvästra och nordöstra Skåne har enligt Svanberg (2003) under 800- till 1000-talet bestått av skelett- och brandgravar. Brandgravarna förekommer mycket

sparsamt i den sydvästra delen då de lades ned som en del av skelettgravens gravfyllnad. Ritualsystemet i den sydvästra delen ansågs enligt författaren stå mycket nära det ritualsystem som brukades i dåtidens Danmark och har därmed tolkats som del av detta system. Däremot var det svårare att få en helhetsbild av gravskicket i den nordöstra delen av Skåne då skelett- och brandgravar inte förekom på samma gravfält. Det har gjort det svårt att definiera om ritualsystemet var homogent eller ej.

Det skulle kunna röra sig om en långlivad tradition i just de båda områdena. Enligt Thelianders åsikt kan traditioner leva sig kvar länge inom familjen även om trosuppfattning eller det generella gravskicket förändrats. Det är något som även forskats inom det psykologiska forskningsfältet och det har bevisats att en ny förändring i traditionen tar runt tre till fyra generationer innan den nya traditionen accepteras och de gamla integreras eller försvinner helt.

Religionsskiftet initierades under 800-talet och inriktade sig på några få väl utvalda punkter i det danska riket. Det är viktigt att veta att den religion som missionerades under den begynnande tiden för missionen till Skandinavien inte var densamma som senare etablerade sig i det danska riket. Det på grund av den Gregorianska reformationen som inträffar under 1000-talets andra hälft och under 1100-talets början.

Ett av genvägen till själva religionsskiftets ikonografi, som hängkorset, var torshammaren. Hammaren hade inte förekommit tidigare under vikingatid förrän kristendomen introducerades i Norden och den kan ses som en sorts passivt ikonografiskt motstånd till kristendomen. Staecker skriver i sin bok om hängkorsen och deras betydelse under religionsskiftet. Hängkorsen som återfunnits i kvinnogravar talar för teorin att kvinnorna var den största målgruppen som tog till sig den nya religionen. Däremot om vi antar att männen i samhället under den aktuella tidsperioden inte bar halssmycken så talar det emot denna teori (Staecker 1999).

Det finns forskare som motsätter sig det vi anser vara klara indikationer på religionens varande i kulturen. Gräslund diskuterar bland annat i sitt verk att gravarnas utseende inte enbart skall ses som kristna för att de är placerade i öst-västlig riktning (Gräslund 2001). De följer de tankebanor som Theliander uppvisar i sin bok. Hela denna avhandling av Gräslund har däremot mottagit en del kritik på grund av sitt innehåll. Det kan självfallet påverka tolkningen av religionsskiftets tidslängd eftersom det delvis motsäger en del av de kristna symboler som framträder i samhället.

Jag har fastsatt att kristendomens intåg i Skandinavien skedde under 800-talet för att senare spridas vidare till Skåne under 900-talet efter bland annat Anglerts tolkning

(Anglert 1995:9f och 152f, även Staecker 1998 & 2006). Det känns tämligen säkert med tanke på att han bygger sin tolkning utifrån skriftligt material av bland annat Adam av Bremen. Man bör dock tänka på att ta kyrkans skrifter från den tiden med en nypa salt eftersom de har en tendens av antingen vara förfalskade (som Konstantins gåvobrev) eller överdrivna (MacCulloch 1994:125ff).

Runstenarnas resande förefaller mer eller mindre vara i direkt relation till kristendomens införande och etablering i Skåne, detta med tanke på vissa av stenarnas ikonografiska utseende och andra stenar med inristade böner. Dock behöver en sten utan några inristade kors inte betyda att den inte är en kristen symbol, utan det är beroende av dess relation till närliggande platser och i landskapet.

De stenar som är resta i Skåne är koncentrerade till den västra och södra delen. Runstenarna är resta under 1000-talet och är för det mesta arvsdokument. De äldre runstenar som påträffats har tolkats ha en kristen innebörd och stenarna restes vid tiden innan kristendomen etablerade sig i området. I vissa områden ansågs runstenarna vara en direkt följd av den nya religionens etablering, men man kan inte säga detsamma om runstenarna i Skåne. Runstenarna påvisar ett direkt eller indirekt samband med kristendomen, som nämnts i kapitel 3.1. Det finns även tecken på att runstenarna restes som en form av kontrakt eller deklarerat över den danske kungens liering med den lokala eliten i Skåne.

Det danska riket expanderade österut in i västra Skåne under slutet av 900-talet. Större delen av västra Skåne var del av det danska riket under 1000-talet då kyrkan samtidigt i de tidigare stadierna av expansionen missionerade i områdena och låter uppföra kyrkor för befolkningen. Att flertalet kyrkor etablerades bör ha varit på grund av den ökade efterfrågan och intresset för en plats att tillbe kristendomen.

Hur länge religionsskiftet pågick är en fråga som jag tänkt ägna mig åt eftersom det är en del av min frågeställning. Jag har tidigare kommit fram till att påbörja undersökningen av Kyrkheddinge och Fjälkinge under 800-talet. Om man definierar religionsskiftets längd som en helhet kommer vi långt fram i tiden beroende på vilka krav man anser bör uppfyllas för att Skåne, i detta fall, skall ses som kristet. Till exempel kan ett krav vara ett fullt etablerat sockennät med tillhörande kyrkor, som Anglert använde sig av i sin bok.

Om man undersöker lokala områden kommer tidsperioden för religionsskiftet att vara annorlunda. Religionsskiftet i de västra delarna kan vara kortare eftersom de initieras tidigare i missionsprocessen i Västskåne gentemot de östligt belägna områdena av Skåne.

Kyrkheddinge är beläget i västra Skåne, strax sydöst om staden Lund. Den geografiska närheten till både Danmark och Lund gör att kyrkan etablerade sig i ett tidigt stadium i Heddingeområdet.

Schmidt-Sabo som har skrivit mycket om Kyrkheddinge och strukturer talar om byns struktur som en struktur innehållande fler mindre strukturer. Gårdsstrukturen kontrollerar i detta fall byns struktur. Benämner även de små strukturerna, som gårdarna och innevånarna som den korta historien medan byn i sig representerar den långa historien. Den sociala strukturen inom byn var även mångfaldig, det fanns både en elit och de understående. Eliten inkvarterad i stormansgården medan de understående bebodde resterande del av byn. Precis som en centralplats som kontrollerade flertalet byar, så kontrollerade byn gårdarna. Samtliga strukturer påverkade och var beroende av varandra både i ett lokal och i ett regionalt perspektiv (Schmidt-Sabo 2005:83ff).

Heddingeområdet har en kontinuitet av aktivitet; huruvida det är konstanta aktiviteter eller ett fåtal aktiviteter är svårt att säga. Mellan bronsålder och vendeltid finns det bara en sparsam bebyggelse i området. Från ca 650-900 fanns det inga direkta bevis för bebyggelse i området, istället verkar det som att området använts för jordbruk. Däremot påbörjar byn sin bebyggelsefas i början av medeltiden tillsammans med de tidigaste byarna i Skåne. Under 1000-talet bestod byn av en storgård i söder med anslutande kyrka och prästbol med 10 underordnade gårdar och tre fristående gårdsenheter längst i norr. Två vägar passerade genom byn och de ska ses som viktiga i byns utveckling även om jag inte valt att studera dem mer ingående.

Någon gång mellan 1030 och 1070 donerade den omtalade kvinnan Etta (di Heddingi) delar av eller hela sin gård/mark/förmögenhet till Domkyrkan i Lund mot att få gå i kloster och få en själamässa läst över sig årligen (Schmidt-Sabo 2001:38).

Vi får hoppa fram i tiden till 1100-talet för att se en definitiv förändring av Kyrkheddinge. Kyrkan har flyttats från sin plats i södra delen av byn till en mer central plats av byn. Vägarna har dragits om och stenkyrkan står nu i en vägkorsning under 1100-talets senare del. Storgården har även flyttats in mot centrum i närheten av kyrkan och större toftgränser börjar ta form runt byn. Vägnätet är förbättrat eftersom Kyrkheddinge numera agerar som sockencentrum i området vilket gör att människor i de närliggande byarna nu får ta sig till Kyrkheddinge för att medverka i gudstjänster och mässor.

Stenkyrkans resande ser jag som den sista fasen i religionsskiftet för Kyrkheddinge. Däremot anser jag att det tar tid för folk att acceptera den nya religionen till

fullo och befolkningen i Kyrkheddinge indoktrinerades i kyrkans traditioner under en lång tid. Det gör att jag anser Kyrkheddinges befolkning definitivt vara kristen vid slutet av 1100-talet.

Fjälkinge är placerat både politiskt och geografiskt avlägset i början av den danska expansionen i Skåne. Byn spirar under vikingatid och medeltid varifrån vi har rikligt med fyndmaterial. Gården är en fungerande enhet bestående av ett centralt långhus och kringliggande grophus och/eller förrådsbyggnader. Det är dock inte med full säkerhet man kan säga att dessa byggnader har tillhört gården. De har tolkats till att ha nyttjats för hantverk, även om det inte påträffats några direkta fynd som kan understryka detta. Ett fynd som däremot är intressant att notera är ett mynt präglat i Lund för Knut den Stores räkning som påträffades vid undersökningen av ett av grophusen (benämnt som objekt 53 i rapporten) (Edring 1997:13). Myntets utseende kan inte ge någon indikation på religionens inverkan på det danska riket ännu men det hjälpte till att datera huset eftersom myntet präglades mellan 1018-35.

Fjälkinge har under vikingatid haft ett närliggande gravfält. Fynden från gravfältet visar på en lång kontinuitet under religionsskiftet. De äldre hedniska gravarna är placerade i nord-sydlig riktning och en studie av gravskicket visar hur gravarna successivt förändras till att vara placerade i öst-västlig riktning. Ett av fynden som man kan belysa är en guldfoliepärla, vilken är ovanlig innan 1000-talet och som kan, enligt Helgesson, indikera ett religionsskifte under 1000-talets början. Någon gång mellan 1120-40 (efter dateringen av västtornet) tillkommer en kyrka i byn som ersätter den äldre träkyrkan (Helgesson 1997: 121ff). Det finns en möjlighet att det inte funnits någon träkyrka innan stenkyrkan byggdes då det inte påträffats några bevis som styrker dess existens. Det intressanta är att stenkyrkan restes i den södra bykärnan och inte i den norra där storgården var belägen innan religionsskiftet. Stenkyrkan har anlagts i byn senast 1170 och sedan kan det ta ett tag innan religionen, som jag tidigare nämnt, accepteras av befolkningen vilket gör att jag lägger till tre till fyra generationer (25 år per generation). Detta leder till slutet av religionsskiftet för Fjälkinge att vara i mitten av 1200-talet.

Det gör att vi får ungefärliga årtal då religionsskiftet utspelar sig i båda byarna, och dessa årtal är baserade på de tolkningar jag gjort av det material som varit tillgängligt. Detta leder vidare till den primära studien i uppsatsen: religionsskiftets inverkan på by- och gårdsstrukturerna.

Problemet är att det inte finns några exakta tidpunkter som säger precis när religionsskiftet slutar. I kapitel 3.1 diskuterade jag i punktform vad som skulle kunna definiera slutet av religionsskiftet i de aktuella studieområdena. Antagligen kan man se slutet

av religionsskiftet i det området när en stenkyrka för allmänheten har varit etablerad i minst en till tre generationer. Den generella uppfattningen om religionsskiftets tidslängd är mellan år 800 och i början av 1200-talet. Jag har tidigare fått andra siffror för de båda byarna men jag väljer ändå att sluta min studie vid 1200-talet för att få en bättre uppfattning om den vidare influensen av religionen, även om byarna kristnades mycket tidigare.

Östersjökeramiken i de två byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge har presenterats i kapitel 3 och är till för att visa den regionala skillnaden mellan västra och östra Skåne. Det ter sig så att det finns en avsaknad av professionell keramikproduktion i nordöstra Skåne där slaverna influerat keramikproduktionen vilket det inte gör i den västra delen. Detta påvisar bland annat skillnaden i båda byarnas utveckling och skillnaden i deras regionala och överregionala kontakter. Fynden från Fjälkinge antyder att trälarna varit från närområdet. Denna kategori människor bör ha mött kristendomen först när den etablerats lokalt i byn.

Byns utseende, enligt källorna, förändras när religionen väl etablerat sig i byn. I Kyrkheddinge till exempel följer byn en typisk struktur under 1000-talet och består av en huvudgård med anslutande träkyrka, några underställda gårdar och några fristående gårdsenheter. Vid slutet av 1100-talet kan vi se en direkt förändring i byns struktur då stenkyrkan uppförts. Det börjar bli allt vanligare att resa stenkyrkor i Skåne under 1100-talets andra del i Skåne. Den viktigaste förändringen är kyrkans flyttning till en mer central plats i byn, huvudgården har även gjort den sällskap antagligen på grund av sitt patronat till kyrkan (Fig. 8.). Samma sak gällde antagligen för träkyrkan även om den låg mer privat nära huvudgården i utkanten av byn.

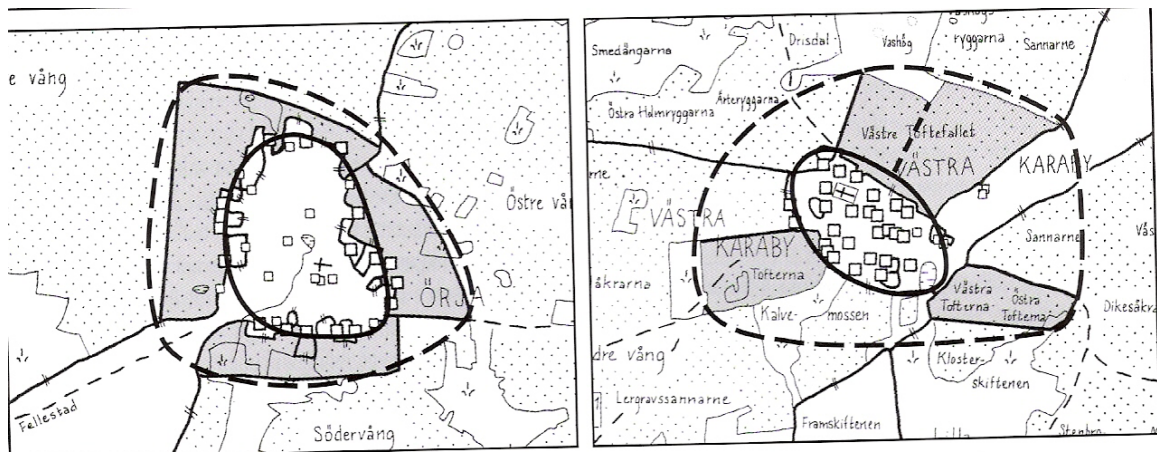

Fig. 8. De två kyrkbyarna Örja och Västra Karaby. (Schmidt-Sabo 2005:53)

Fjälkinge har en total avsaknad av en komplett bebyggelsehistoria eftersom det ter sig så att utgrävningarna i Fjälkinge historiska bytomt är sporadiska. Det som tolkats som storgården i den norra delen av byområdet är omtalad särskilt eftersom stenkyrkan ligger i den

andra bykärnan i syd. Det har inte heller påträffats någon tidigare träkyrka i anslutning till den byggnad som tolkat som storgården i Fjälkinge. Det kan vara en möjlighet att det inte funnits någon tidigare träkyrka i byn utan den kyrka som byggdes var den stenkyrka som anlades vid slutet av 1100-talet.

Jag kan inte finna några spår att kristendomen påverkat gårdens strukturella utseende. Gårdarna ter sig förändras med tiden på grund av socioekonomiska faktorer och de nya kunskaper som framkommer allt eftersom. Gårdsenheternas, enligt mig, enda förändring under religionsskiftet är att de blir mer strukturerade och definierar sina gränser klarare samt toftmarkernas gränser och självfallet byns gränser. Detta på grund av socioekonomiska faktorer, vilka jag inte kommer att ta upp eller diskutera.

7. Slutdiskussion

Jag har nu i uppsatsen lagt fram information om religionsskiftet och de båda byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge och deras gårdar. Tillsammans med material i form av runstenar och arkeologiskt fyndmaterial som påträffats i gravar inom det danska riket och fynd från gårdarna.

Min frågeställning som presenterades i kapitel 1.4. var ”Hur påverkar religionsskiftet byarnas och gårdarnas strukturella utseende?”, ”När startar, hur länge varar och när slutar religionsskiftet i Skåne?” och ”Vad sker i religionshistorien som leder fram till kristnandet av det danska riket?”

Min andra frågeställning behandlar religionsskiftets längd och svaret på den kan ses som ett rättesnöre för fallstudien. Syftet var att få fram en någorlunda tidsperiod under vilken religionsskiftet utspelade sig. Detta användes sedan som den tidslängd som jag studerade de båda byarna under.

Religionsskiftets längd påverkas av många olika faktorer som sträcker sig över politik, fysiska föremål och fysiska uttryck i landskapet. Det jag har fokuserat på är den materiella delen av religionsskiftet. Till fysiska lämningar och artefakter har jag räknat in runstenar, deras ikonografi och huruvida de tolkas ha kristen innebörd. Andra artefakter är bland annat mynt, fyndmaterial av religiös natur som till exempel hängkors. Staecker, som har forskat om hängkorsen och dess förekomst bland fynden från kvinnogruvar. Teorin som forskare har anammat är den att kvinnorna var den största målgruppen för introduktionen av den kristna tron. Staecker kontrar denna teori i sin bok att det inte var vanligt förekommande

att män bar halssmycken under den tidsperioden. Det kan förklara frånvaron av hängkors i männens gravar. Dessutom gör detta det svårare att tolka när och hur männen i samhället tog åt sig den nya religionen. Förutom den kristna symbolen uppkom även ett annat smycke nämligen torshammaren, vilken inte förekommit tidigare under vikingatid. Vi kan anta att torshammaren vara en form av aktivt motstånd till den nya religionen med hjälp av hednisk symbolik.

Bland de fysiska uttrycken i landskapet har jag räknat in runstenar eftersom de just är fysiska ”lämningar” i landskapet och deras relation till de platser de rests på. Kyrkor och kloster är en del av det fysiska uttrycket i landskapet och även om de flesta kyrkor påträffas i urbana miljöer, så förekommer det kloster i den urbana miljön och även i landskapet. Dem utgör de viktigaste aspekterna i religionsskiftet eftersom de successivt växer fram och utvecklas i landskapet och på den urbana arenan, samtidigt som den danska expansionen sker österut i Skåne.

Problemet är att finna tecken på denna utveckling och definiera slutet på den, vilket inte är en lätt uppgift. Det resultatet jag fått fram är perioden ca 800- till 1200-tal. Detta är snarare en tidsuppskattning baserat på källmaterialet snarare än en hel undersökning med definitiva resultat. Den mer specifika dateringen av byarna är: Kyrkheddinge, missionen till byn inleddes tidigast under 850-900-tal och träkyrkan fanns i byn under 1000-talet vilket leder till att religionsskiftet kan ses som avslutat vid 1050-1100. Fjälkinge är annorlunda då västtornet i kyrkan dateras mellan 1120-40 och det finns inga spår av någon tidigare träkyrka i byn leder mig till att dra slutsatsen att Fjälkinge kan ses som kristnat i början av 1200-talet.

Precis som Schmidt-Sabo skriver så är strukturerna beroende av varandra, vilket gör att om en eller flera gårdars struktur förändras som kommer även byn att förändras. Som i Kyrkheddinges fall där kyrkan byggs på en annan plats än tidigare och i Fjälkinge där utvandringen och skapandet av en ny bykärna sker. De tidigare byarna innan religionsskiftet strukturerades runt storgården (se fig 3). Storgården var antingen placerad i utkanten av byn eller i dess centrum. Relationen till landskapet ter sig annorlunda där byn, huvudgården och eventuellt kungsgården står i centrum tillsammans med gravfältet och den lokala kultplatsen. Därefter följer inmark och utmark och slutligen kommer närliggande byar och städer. Efter religionsskiftet kan vi se en definitiv förändring av byarnas strukturella utseende då den nya byggnaden, kyrkan, tillsammans med storgården blir den viktiga centrala platsen i byn.

Det finns även forskare som diskuterat huruvida kungsgårdar kan ha fungerat som eventuella kultplatser. Själva iakttagelsen baseras på analogier mellan Tissökomplexet och det karolingiska palatset i Aachen från 800-talet (Jørgensen 2002:243ff). Om detta är sant

skulle kungsgården i sådant fall ha haft en mycket stark religiös innebörd förutom sin uppgift som kungsgård, vilket kom att ändras under religionsskiftet.

Med Kyrkheddinge som exempel kan vi se den definitiva förändringen i byn. Först under 1000-talet finns byn strukturerad norr om huvudgården och träkyrkan. När stenkyrkan anläggs tvingas man vidga och förbättra vägarna för att kunna transportera in arbetare och material till bygget. Kyrkans nya läge är vid en korsning och resterande del av byn omplaceras runt kyrkan med huvudgården närmast.

Detta påvisar att religionsskiftet inte enbart ”satte en kyrka i en by” utan att det var en rad faktorer som spelade in. Vägarnas förändring är viktig att notera, även om jag nu valt att inte studera dem. Enligt forskning i bygator och torg visar det sig att vissa av dem har en särskild status i det lokala samhället. Husens anknötning till vissa gator bevisar hurvida det var förmånligt och statusrikt att äga och bo i denna byggnad. Om till exempel en byggnad är placerad i ett fyrvägskors så har den högre status än en byggnad som inte är det. Även

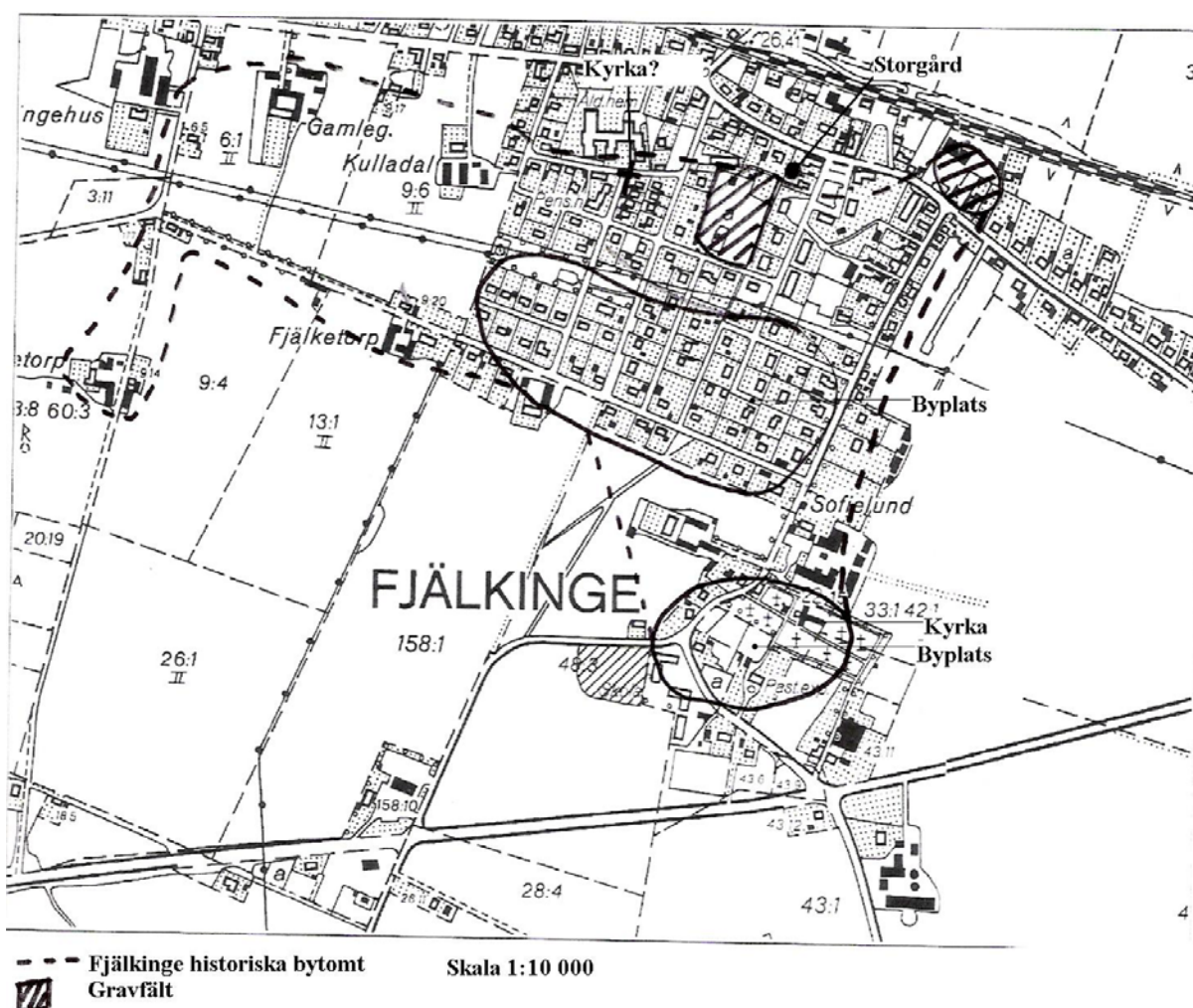

Fig. 9. Ekonomiska kartan 3E 2a (Edring 1997) med återskapning av byplatser, gravfält, kyrka, storgård och Fjälkinge historiska bytomt från Helgessons artikel (1997).

torgen har en form av status i staden och byn då de för det mesta bildar ett nav tillsammans med huvudgatan och kyrkan.

I Kyrkheddinges fall blev byn sockencentrum vid den tidpunkt då stenkyrkan byggdes. Det gjorde att vägarna förbättrades och gynnade fler människors möjlighet att röra sig genom byn till och från kyrkan.

Fjälkinge saknar liknande bevis som Kyrkheddinge eftersom det material jag hade tillgängligt enbart gällde en gård. Materialet var intetsägande om hela byns bebyggelsehistoria men antagligen har det gått till på samma sätt som i Kyrkheddinge. Det finns även otaliga exempel på byar där stenkyrkan antagit en central roll i byn när den väl har byggts (detta exkluderar självfallet kyrklösa byar).

Eftersom det finns en avsaknad av kartmaterial och en komplett bebyggelsehistoria har jag vända mig till en ekonomisk karta. På denna karta har jag markerat ut de områden som bebyggelse och gravfält påträffats, samt de två antagna bykärnorna i Fjälkinge baserat på Helgessons iakttagelser (fig 9). Fjälkinge har vid ett tillfälle under historiens gång enbart haft en bykärna, men under en tidsperiod startade en utvandring från bykärnan för att kolonisera ett nytt område. Det resulterade i att Fjälkinge fick två bykärnor, den norra och den södra bykärnan. Troligast är att folk utvandrade från den norra bykärnan, med tanke på dess storlek, till den södra där man senare lät bygga en stenkyrka.

Mysteriet kring Fjälkinge är den så kallade stormansgården, denna är en stort dimensionerad byggnad som återfanns i den norra bykärnan under en undersökning och har tolkats som en stormansgård. Dateringen av byggnaden faller dock inte inom ramarna för den medeltida tidsperioden. Dessutom tror man att det har legat en träkyrka direkt väster om gården, vilket hittills inte har bevisats. Om det funnits en träkyrka så var den antagligen placerad på samma plats som man lät bygga stenkyrkan, det vill säga i den södra bykärnan. Det verkar inte hittills ha återfunnits någon byggnad som kan ses som en stormansgård i den södra bykärnan. Det leder till att vi inte kan dra någon slutsats till den exakta bebyggelsehistorien i Fjälkinge och det behövs fler undersökningar i området för att komplettera de fakta vi har i dag.

En annan fråga som uppkommer är motivationen till utvandringen från den ursprungliga bykärnan. Schmidt-Sabo skriver att motivationen till utvandring och kolonisering beror på överbefolkning och att toftmarkerna inte längre kan ge nog mat till innevånarna. Däremot, eftersom det finns en avsaknad av en kyrka i den norra bykärnan, så skulle jag kunna dra en lite mer vågad teori att det kan handla om en religiös schism inom samhället.

Där de kristna utvandrar, om den norra bykärnan är den äldsta det vill säga, och reser sin egen kyrka medan de som håller fast vid de gamla traditionerna bor kvar i den norra bykärnan.

Gårdsenheternas strukturella förändring under religionsskiftet är tvetydiga eftersom jag hittills inte påträffat några fynd i rapporterna som kan påvisa någon kristen inblandning i gårdens förändring. Det som däremot kan ses som en förändring i gårdsstrukturen är vid de tillfällen då gården donerats till domkapitlet i Lund. Ett annat exempel är när en av ägorna i Kyrkheddinge donerades till Domkyrkan i Lund av en person benämnd i *Necrologica Lundense* som Etta (di Heddinge). Denne donerade sin gård/mark/ägor till domkyrkan mot att få böner lästa över sin själ. Detta visar istället på en socialpsykologisk förändring i byn i samband kyrkans påtagliga influens och den rädsla som folk hade för sin odödliga själ. Det speglar också ett samhälle där man i strävan efter syndernas förlåtelse och en plats i himmelriket är villig att donera sina ägor eller resa kyrkor och broar i kyrkans namn.

En diskussion som jag enbart tänker ta upp ytligt är det faktum att jag tror att religionen delvis påverkade människorna och deras traditioner. Kristendomen kunde emellertid aldrig helt konkurrera ut de forna traditioner som fortfarande levde kvar i samhället fast under andra former och ritualer. Ett bra exempel på detta är sambandet mellan den fornskandinaviska ritualen av vattenösning som beskrivs av Näsström (Näsström 2002:71f) och det kristna dopet. Detta gör att det är diskutabelt huruvida folket egentligen fullt och fast var helt kristnade eftersom traditionerna levde kvar i samhället och hos människorna. Detta är enbart en hypotes som skulle kunna bevisas av framtida studier och i sådant fall kan det leda till en annullering av de tidigare påståenden jag lagt fram och att den nya religionen inte påverkade byarna i samma utsträckning som jag redan presenterat.

Summering: Religionsskiftets inverkan på bystrukturen var ett faktum då den första träkyrkan uppfördes och kom att förläggas i nära anslutning till storgården. Storgården var ofta placerad i utkanten av byn eller tämligen fristående från de understående gårdsenheterna. Stenkyrkorna uppfördes i regel under 1100-tal, och i de två byarna Kyrkheddinge och Fjälkinge uppfördes stenkyrkor under 1100-talets andra del vilket påverkade vägnätet. Vägnätet förbättrades i Kyrkheddinge för att material och arbetskraft skulle kunna nå till den plats där den blivande kyrkan skulle uppföras. Byn strukturerades därefter med kyrkan som nav, tillsammans med prästgård och storgård, i centrum av byn.

Min undersökning ledde till ett resultat som påvisade att gårdsenheterna inte påverkades av religionsskiftet. Däremot förändras de snarare av socioekonomiska skäl, som

vid de tillfällen då de flyttats om eller donerats till kyrkan. Detta skulle kunna ses som en definitiv förändring i gårdsenhetens struktur.

8. Slutledning och sammanfattning

Jag kommer nu att besvara min frågeställning, med den tredje frågan först och den första frågan kommer jag besvara sist i detta kapitel.

Missionen som rörde sig i Europa kom i kontakt med det danska riket då ärkestiftet Hamburg-Bremen satsade på att kristna danerna. Dock hade folket i Norden haft kontakt med kristendomen, möjligen även med andra religioner, med tanke på de fynd som bland annat påträffats på Helgö från vikingatid. Fyndet bestod av en samling artefakter; en biskopsstav, en Buddhafigur, muslimska artefakter och så kallade guldgubbar. Den första missionen är ganska blygsam under 800-talet och inriktar sig till särskilda punkter i det danska riket. Allteftersom religionen etablerar sig i det danska riket grundas även flera biskopsdömen och runt mitten av 1000-talet kan både Roskilde och Lund se som rikets religiösa centrum. Under den gregorianska reformationen förändras kristendomen och resulterar i den religion som slutligen etablerar sig i det danska riket när religionsskiftet nått sitt slut.

Religionskiftet pågick under flera århundraden i det danska riket och det tog en längre tid innan det nådde sitt slut. Den generella uppfattningen är att religionskiftet sträckte sig från tiden runt 800-talet fram till 1200-talet. Missionen utgick från början genom ärkestiftet Hamburg-Bremen till några få väl utvalda platser i det danska riket. När däremot det danska riket expanderade in i Skåne tog kyrkan snabbt initiativet och följde efter.

Runstenar restes som arvsdokument för att påvisa de allianser och kontrakt som den lokala eliten ingått med den danske kungen. Runstenar verkar ha spelat en betydande roll i samhället runt tiden för kristnandet eftersom dessa nyttjades för att rista in kors och böner på och för att markera den nya religionen i området under dess etablering. Man skulle nästan kunna se detta som en propagandakampanj. Runstenar av denna natur avtar successivt när religionen väl har etablerat sig i Skåne.

I de områden som valts för en närmare studie sattes mer eller mindre en gemensam tidpunkt då religionskiftet bör ha varit fullbordat. Tiden för detta sattes till början av 1200-talet vilket resulterade i att tidsperioden för studien sträckte sig från 800-talet till 1200-talet, det vill säga under 400 år. En mer specifik datering av religionskiftet i Kyrkheddinge och Fjälkinge är: Kyrkheddinge påbörjas missionen 850-900 och är kristnat vid

1000-talets början då en träkyrka har byggts i byn. Fjälkinge, där det inte finns några fynd från en träkyrka, så daterades den tidigaste delen av stenkyrkan till 1120-1140. Det innebär att missionen bör ha nått byn senast vid 1100-talets början och kan ses som avslutat runt år 1200.

Vid studien av byarnas struktur kunde man se en klar förändring från början av religionsskiftet till dess slut i Kyrkheddinge. Den definitiva förändringen är bygatornas orientering och omplaceringen av kyrkan när den väl uppförs i sten och placeras på en mer central plats i byn, medan gatorna förbättras och i vissa fall läggs om för att bättre passa in i den nya bystrukturen. Huvudgården flyttas närmre kyrkan, oftast i dess direkta närhet och resterande del av byn placeras utifrån kyrkan som blev byns mittpunkt.

Gårdsenhetens förändring är definitiv men kunde inte påvisas genom undersökningen eftersom orsaken till den inte var av sakral natur utan snarare av profan natur. Däremot kan det delvis ses som en förändring i gårdens struktur då gården flyttas eller doneras till kyrkan.

Detta gäller inte i Fjälkinges fall eftersom det saknas information som kan ge en komplett karta över byns utseende före och efter religionsskiftet inträffade. Därav kan ingen slutsats dras kring Fjälkinges strukturella förändring. Däremot så kan antagligen den senare utvecklingen i Fjälkingeområdet motiveras av de data som jag har framhållit i uppsatsen. Området i sig är svårtillgängligt, perifert och innan expansionen existerade det inte någon centralplats i området. Det märks även i keramiken som nyttjades, dessa var handgjorda, inte massproducerade och brukades under en längre tidsperiod än i den västra delen av Skåne.

9. Litteratur och källförteckning

9.1. Litteraturlista

- Anglert, Mats. 1995. *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund studies in medieval archaeology 16. Stockholm.
- Callmer, Johan. 1992. Larsson, Lars. Callmer, Johan. Stjernquist, Berta (red.). A contribution to the prehistory and early history of south Scandinavian manor. The Bjäresjö investigations. *The Archaeology of the Cultural Landscape. Field work and research in south Swedish rural region*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 4°. No 19. Stockholm.
- Edring, Anders. 1997. *Ett gårdskomplex från vikingatid/tidigmedeltid, Fjälkinge 48:15, Skåne*. Rapport 1997:9. Arkeologisk undersökning 1995. Läns museet i Kristianstad, kulturmiljöavdelningen.
- Gräslund, Ann-Sofie. 2001. *Ideologi och Mentalitet – om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. Uppsala.
- Helgesson, Bertil. 1997. Callmer, J. & Rosengren, E. (Red.). Fjälkinge – regionalt centrum i NV Skåne. “... Gick Grendel att söka det höga huset...” – *Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Hallands läns museers Skriftserie No 9/GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.
- Jørgensen, Lars. 2002. Jennbert, K. Andrén, A. Raudvere, C. (Red.). Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion. *Vägar till Midgård: Plats och Praxis – studier av nordisk förkristen ritual*. Falun.
- MacCulloch, Dairmaid. 1999. *Groundwork to christian history*. 4th edition. London, Storbrittanien.
- Näsström, Britt-Mari. 2002. I livets skeden. Om passageriter i fornskandinavisk religion. *Vägar till Midgård: Plats och Praxis – studier av nordisk förkristen ritual*. Falun.
- Pettersson; Claes B. & Brorsson, Torbjörn. 2002. Mogren, Mats (red). 2002. Märkvärt, medeltida. *Arkeologi ur en lång skånsk historia*. Skrifter No 43. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Roslund, Mats. 2001. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900-1300*. Vetenskaps societeten i Lund. Bjärnum.

- Sawyer, Birgit & Sawyer, Peter. 2003. *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation circa 800-1500*. 6th edition. The Nordic Series, Volume 17. London.
- Schmidt Sabo, Katalin. 1998. *Kyrkheddinge bytomt. Arkeologisk undersökning 1995..* Riksantikvarieämbetet, Rapport UV syd 1998:5
- 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år.* Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 38. Stockholm.
 - 2004. *Vem behövde en by? Strategier, förändring och bybildning under den tidiga medeltiden.* Carelli, Peter. Hermansson, Lars & Sanders, Anne. (red.). *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark.* Centrum för Danmarksstudier 3. Riga.
 - 2005. *Den medeltida byns sociala dimensioner.* Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 67. Lund studies in historical archaeology 1. Stockholm.
- Skansjö, Sten. Riddersporre, Mats & Reisernt, Anders. 1989. Andersson, Hans & Anglert Mats (red.) *Huvudgårdar i källmaterialet. By, huvudgård och kyrka.* Studier i Ystadsområdets medeltid. Stockholm.
- Staecker, Jörn. 1998. *Mission och tidig kyrkopolitik. Kulturen: En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska förening för södra Sverige.* Lund.
- 1999. *Rex Regum et dominus dominorum. Die wikingenzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altedänemark und Schweden.* Stockholm
 - 2006. *Sydskandinaviens kristnande. Odens öga – mellan människor och makter i det förkristna Norden på Dunkers kulturhus i Helsingborg 1 april 2006 – 28 januari 2007.* Helsingborg
- Svanberg, Fredrik. 2003. *Death Rituals in South-Eastern Scandinavia AD 800-1000.* Decolonizing the Viking Age 2. Acta Archaeologica Lundensia Series In 4° No 24. Stockholm.
- Söderberg, Bengt. 2005. *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600-1100.* Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter No 62. Lund.

Theliander, Claes. 2005. *Västergötalands Kristnande. Religionsskifte och gravskickets förändring 700-1200*. GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses, No 41. Göteborgs Universitet, Institutionen för arkeologi. Riga.

9.2. Bildkällor

Framsida: <http://www.ipj-ppj.org/Titles%20&%20Logos/Prayer%20Service%20-%20Jesus%20weeping.jpg> 2006-05-22.

Figur 1. Theliander, Claes. 2005. *Västergötalands Kristnande. Religionsskifte och gravskickets förändring 700-1200*. Sidan 341. GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses, No 41. Göteborgs Universitet, Institutionen för arkeologi. Riga.

Figur 2. Schmidt Sabo, Katalin. 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. Sidan 30. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 38. Stockholm.

Figur 3. Schmidt Sabo, Katalin. 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. Sidan 80. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 38. Stockholm.

Figur 4. Helgesson, Bertil. 1997. Callmer, J. & Rosengren, E. (Red.). *Fjälkinge – regionalt centrum i NV Skåne. "... Gick Grendel att söka det höga huset..." – Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Sidan 121. Hallands läns museers Skriftserie No 9/GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.

Figur 5. Helgesson, Bertil. 1997. Callmer, J. & Rosengren, E. (Red.). *Fjälkinge – regionalt centrum i NV Skåne. "... Gick Grendel att söka det höga huset..." – Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Sidan 122. Hallands läns museers Skriftserie No 9/GOTARC C. Arkeologiska skrifter No 17. Halmstad.

Figur 6. Schmidt Sabo, Katalin. 2001. *Vem behöver en by? Kyrkheddinge, struktur och strategi under tusen år*. Sidan 80. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 38. Stockholm.

Figur 7. Edring, Anders. 1997. *Ett gårdskomplex från vikingatid/tidigmedeltid, Fjälkinge 48:15, Skåne*. Sidan 79. Rapport 1997:9. Arkeologisk undersökning 1995. Läns museet i Kristianstad, kulturmiljöavdelningen.

Figur 8. Schmidt-Sabo, Katalin. 2005. *Den medeltida byns sociala dimensioner*. Sidan 53
Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar, skrifter 67. Lund studies
in historical archaeology 1. Stockholm.

Figur 9. Edring, Anders. 1997. *Ett gårdskomplex från vikingatid/tidigmedeltid, Fjälkinge
48:15, Skåne*. Ekonomiska kartan 3E 2a, sidan 1. Rapport 1997:9. Arkeologisk
undersökning 1995. Läns museet i Kristianstad, kulturmiljöavdelningen. Red.
Andersson, Erik 2006.